

**ЎЗБЕКИСТОН РЕСПУБЛИКАСИ ОЛИЙ ВА ЎРТА МАХСУС
ТАЪЛИМИ ВАЗИРЛИГИ**

АНДИЖОН ДАВЛАТ УНИВЕРСИТЕТИ

ТАРИХ ВА ИЖТИМОИЙ ФАНЛАР ФАКУЛЬТЕТИ

**МИЛЛИЙ ИСТИҚЛОЛ ҒОЯСИ: ҲУҚУҚ ВА МАЪНАВИЯТ
АСОСЛАРИ ТАЪЛИМ ЙЎНАЛИШИ**

IV “А” гуруҳ талабаси Собиров Илёмнинг

**“Глобаллашув шароитида Ўзбекистоннинг ташқи
иқтисодий хавсизлиги”**

МАВЗУСИДАГИ

**БИТИРУВ
МАЛАКАВИЙ ИШИ**

Илмий раҳбар:

С.Асқаров

Андижон-2013

МУНДАРИЖА

КИРИШ	3-6
I. БОБ. ГЛОБАЛЛАШУВ ШАРОИТИДА ИҚТИСОДИЙ ХАВФСИЗЛИКНИНГ НАЗАРИЙ АСОСЛАРИ	7-38
1.1 Глобаллашувнинг умумий тавсифи ва иқтисодиётнинг глобаллашуви.	7-11
1.2 Глобаллашув шароитида иқтисодий хавфсизлик ва унинг моҳияти....	12-17
1.3 Глобаллашув шароитида ташқи иқтисодий хавфсизлик	18-22
1.4 Ўзбекистон Республикаси ташқи иқтисодий фаолиятининг қонуний асослари.....	23-38
II. БОБ. ЖАҲОН МОЛИЯВИЙ ИНҚИРОЗИНИНГ ЖАҲОН ВА ЎЗБЕКИСТОН ИҚТИСОДИЁТИГА ТАЪСИРИ	39-46
2.1 Ўзбекистон Республикасининг жаҳон молиявий инқирози оқибатларини олдини олиш ва юмшатишга асос бўлган омиллари.....	39-43
2.2 Ўзбекистон Республикасида 2009-2012 йилларга мўлжаллаб қабул қилинган инқирозга қарши чоралар дастурининг мазмуни ва аҳамияти...	43-46
ХУЛОСА	47-48
Фойдаланилган адабиётлар ва манбалар рўйхати	49-51

Кириш

Мавзунинг долзарблиги. Мустақил Ўзбекистон йигирма йил мобайнида асрларга татиғулик тарихий йўлни босиб ўтди. Юртимизда олиб борилаётган ислохотлар эндиликда ортга қайтмайдиган жараёнга айланди. Бу, аввало, истиқлолнинг, уни мустаҳкамлаш, шунингдек, глобаллашув шароитида мамлакатимизнинг миллий ва ташқи иқтисодий хавфсизлик ва тинчлиги учун олиб борилаётган тинимсиз курашнинг натижасидир. Дарҳақиқат, хавфсизлик ва тинчликка эришмасдан туриб, бирор эзгу мақсадга эришиб бўлмайди. Ўзбекистон Республикаси Президенти Ислон Каримовнинг “Хавфсизлик ва тинчлик учун курашмоқ керак” номли китоби билан танишганда кўнгилдан шу фикрлар ўтади, китобнинг қимматлилиги шундаки, унда муаллиф минтақавий хавфсизликни таъминлаш, террорчилик балосига қарши курашга жуда катта эътибор қараган. Бугунги кундаги юртимиз ташқи иқтисодий хавфсизлигига тўсқинлик қилувчи омилларга қарши курашда кучларни бирлаштириш, ҳаракатларни мувофиқлаштиришга қаратилган таклиф, фикр ва мулоҳазалар глобаллашув шароитида Ўзбекистоннинг ташқи иқтисодий хавфсизлиги долзарб масала эканидан далолат беради.

Мавзунинг ўрганилганлик даражаси. Глобаллашув жараёнлари ва иқтисодий хавфсизлик масалалари моҳияти ва унга таъсир этувчи омиллар ҳамда уларнинг миллий иқтисодиёт ривожланишига таъсири, ташқи иқтисодий алоқалар стратегияларини ишлаб чиқишнинг назарий-услубий жиҳатлари хорижлик олимлар — Ж. Стиглиц, Куруцкий А.Б., Ф.Фукуяма, С.Дятлов, К.Хорншильд, Л.Бляхман, Г.Киссинджер, З.Бжезинский, Ж.Бхагвати ва бошқалар томонидан ўрганилган.

Бозор муносабатларига ўтиш шароитида ташқи иқтисодий фаолият юритишнинг ўзига хос хусусиятлари, глобаллашув жараёнлари ва уларнинг миллий иқтисодиётга таъсири ҳақида МДХ олимлари – Ерекешева Л.Г., Гулиев М., Спартака А.Н., Юдаева К., Ясин Е., Шишков Ю. ва бошқаларнинг илмий тадқиқотларида ўз аксини топган.

Глобаллашув шароитида миллий иқтисодиётни жаҳон иқтисодий тизимиغا интеграциялашув муаммолари, ташқи иқтисодий фаолиятни ривожлантириш ва хорижий инвестицияларни жалб қилиш, ташқи ва миллий иқтисодий хавфсизлик масалалари бўйича республикамиз иқтисодчи-олимлари Ишмухаммедов А.Э, Жалолов Ж.Ж, Тухлиев Н., Исаджанов А.А., ва бошқалар томонидан тадқиқ этилган.

Тадқиқотнинг мақсад ва вазифалари. Тадқиқотнинг мақсади глобаллашув шароитида Ўзбекистоннинг ташқи иқтисодий хавфсизлигининг қонуний асослари, хавфсизликни таъминловчи омиллар, шунингдек, жаҳон молиявий-иқтисодий инқирозининг мамлакатимиз иқтисодиётига таъсири ва мамлакатимизда олиб борилаётган

Инқирозга қарши чоралар дастурининг мазмуни ва аҳамияти бўйича илмий-услубий ва амалий тавсиялар ишлаб беришдан иборат.

Тадқиқот мақсадидан келиб чиққан ҳолда ишда қуйидаги вазифаларни ҳал этиш кўзда тутилган:

- ◆ “Глобаллашув” ва “Иқтисодийнинг глобаллашув” атамалари тавсифи;
- ◆ жаҳон хўжалигида глобаллашув тенденциялари кучайиб бораётган шароитда иқтисодий хавфсизлик ва унинг моҳиятин аниқлаш;
- ◆ глобаллашув шароитида ташқи иқтисодий хавфсизлик таҳлил қилиш;
- ◆ Ўзбекистон Республикаси ташқи иқтисодий хавфсизлигининг ҳолати, хусусан, ташқи иқтисодий фаолиятининг қонуний асослари ва ташқи иқтисодий хавфсизлигини таъминловчи омилларни аниқлаш;
- ◆ глобаллашув шароитида жаҳон молиявий-иқтисодий инқирознинг мамлакатимиз иқтисодиётига таъсири, Ўзбекистон шароитида уни бартараф этишнинг йўллари ва чоралари таҳлил қилиш

Тадқиқотнинг объекти ва предмети. Тадқиқотнинг объекти этиб Ўзбекистон ташқи иқтисодий хавфсизлиги танлаб олинди.

Ўзбекистон Республикасининг ташқи иқтисодий хавфсизлиги ҳолати ва такомиллаштиришнинг асосий йўналишлари тадқиқот ишининг предмети ҳисобланади.

Тадқиқотнинг назарий-услубий асослари бўлиб Ўзбекистон Республикаси қонунлари, Вазирлар Маҳкамаси қарорлари, Президент фармонлари, қарорлари, фармойишлари ва И.А.Каримов асарлари; маҳаллий дарсликлар, ўқув қўлланмалар ва маъруза матнлари; маҳаллий, интернет янгиликлари, веб-саҳифалар хизмат қилди.

Тадқиқотнинг илмий янгиликлари қуйидагиларда ўз аксини топади:

- ◆ Глобаллашув ва ташқи иқтисодий хавфсизлик масаларларининг моҳияти очиб берилган;
- ◆ Ўзбекистон ташқи иқтисодий фаолиятининг қонуний асослари таҳлил қилинган;
- ◆ Ўзбекистон ташқи иқтисодий хавфсизлигини таъминлови асосий омилар: экспорт ва хорижий инвестицияларнинг ўрни;
- ◆ экспорт таркибини девирсификация қилиш ва экспортбоб маҳсулотлар ишлаб чиқаришда корхоналарни ривожлантириш йўллари илмий-услубий ўрганилган;
- ◆ Ўзбекистон инвестиция сиёсатининг мақсад ва вазифаларининг асосини очиб бериш;
- ◆ Ўзбекистон жаҳон молиявий инқирози оқибатларини олдини олиш ва юмшатишга асос бўлган омиллар таҳлили;
- ◆ Ўзбекистон Республикасида 2009-2012 йилларга мўлжаллаб қабул қилинган Инқирозга қарши чоралар дастурининг мазмуни ва аҳамияти;

Ишнинг амалий аҳамияти. Битирув малакавий ишдаги илмий жиҳатдан асосланган таклиф ва тавсиялар Ўзбекистон Республикасининг иқтисодий хавфсизлик фаолияти билан боғлиқ ахборот-таҳлилий материаллар тайёрлашда ҳамда глобаллашув жараёнида иқтисодий хавфсизлик масалалаи бўйича ижтимоий соҳа фанларини ўқитиш жараёнларида қўлланилиши мумкин.

Илмий ишнинг таркибий тузилиши. Битирув малакавий иши кириш, учта боб, хулоса, фойдаланилган адабиётлар руйхатидан иборат.

Киришда мавзунинг долзарблиги, ўрганилганлик даражаси, тадқиқотнинг мақсад ва вазифалари, илмий янгилиги, назарий ва амалий аҳамияти ўз аксини топган.

"Глобаллашув шароитида иқтисодий хавфсизликнинг назарий асослари" номли биринчи бобда аввало "глобализация" ва "иқтисодий глобаллашув" тушунчасининг моҳияти очиқ берилиб, иккинчи ва учинчи қисмларда иқтисодий ва ташқи иқтисодий хавфсизлик баён этилган.

"Ўзбекистон Республикаси ташқи иқтисодий хавфсизлиги ҳолати" номли иккинчи боб икки қисмдан иборат бўлиб, унда Ўзбекистон Республикасининг ташқи иқтисодий фаолиятининг қонуний асослари ва ташқи иқтисодий хавфсизликни таъминловчи омиллар каби мавзуларини қамраб олган.

"Жаҳон молиявий инқирозининг жаҳон ва Ўзбекистон иқтисодиётига таъсири" номли учунчи боб Жаҳон молиявий-иқтисодий инқирозининг жаҳон ва мамлакатимиз иқтисодиётига таъсири, АҚШнинг Питсбург шаҳрида "20 Гуруҳи" йиғилишининг фаолияти, шунингдек, мамлакатимизда қабул қилинган 2009-2012 йилларда жаҳон иқтисодий инқирозининг оқибатларини олдини олиш ва бартараф қилиш бўйича инқирозга қарши дастурни амалга ошириш, шу асосда иқтисодий ўсишнинг узок муддатли барқарор суръатларини ва иқтисодиётнинг мувозанатли ривожланишини таъминлаш каби масалаларни ўз ичига олди.

Хулосада тадқиқотнинг натижалари умумлаштирилган, илмий-амалий аҳамиятга эга таклиф ва тавсиялар тартиблаштирилган.

1 Боб. ГЛОБАЛЛАШУВ ШАРОИТИДА ИҚТИСОДИЙ ХАВФСИЗЛИКНИНГ НАЗАРИЙ АСОСЛАРИ

1.1 Глобаллашувнинг умумий тавсифи ва иқтисодийнинг глобаллашуви.

Глобаллашув атамаси биринчи бор 1960 йил Гиддинс томонидан фойдаланилган¹. Бу атама XX асрнинг 90-йилларигича деярли фойдаланилмаган. 1985 йилга келиб америкалик социолог Р. Робертсон «глобаллашув» атамасига тушунча берган². Бу сўзга қуйидагича тариф бериш мумкин: Глобаллашув – Жаҳон хўжалиги ривожланишининг объектив жараёни бўлиб, жуда кўп ижобий хусусиятларга эгадир: булар асосан турли мамлакатлар хўжалигининг ўзаро алоқаси, хорижий сармояларни жалб қилиш, илм – фан техника технология ютуқлари алмашувини тезлаштириш ҳамда давлатларни илмий техникавий тараққиётга кўмаклашув билан тасдиқланади. Глобаллашув — бутунжаҳон иқтисодий сиёсий, маданий интеграция ва унификация (бир бирга яқинлашув) жараёнидир. Асосий хусусиятлари халқаро меҳнат тақсимоти, капитал, ишчи кучи ва ишлаб чиқариш ресурсларининг эркин ҳаракати, қонунчилик, иқтисодий ва технологик жараёнларни стандартлаштириш, шунингдек, турли мамлакатларнинг маданиятининг қўшилиш ва яқинлашувидир. Бу объектив жараён бўлиб жамиятнинг барча соҳаларини қамраб олувчи тизимли хусусиятга эга.³ Глобаллашувга қарши ҳаракатлар ҳам мавжуд бўлиб, улар глобаллашув натижасида юзага келадиган ва келадиган муаммоларни оқибати салбий деб эътироф этишади. Бундай ташкилот, уюшма, ҳаракатларга Green, АнтиДаос каби бир неча антиглобалистларни киритиш мумкин. Глобаллашув босқичига минтақалашув босқичини босиб ўтиш лозим.

Жаҳон хўжалиги ва халқаро меҳнат тақсимотидаги асосий ривожланиш тенденциялари ҳақида чуқур билимга эга бўлмасдан туриб иқтисодий хавфсизлик муаммосини тадқиқот қилиш мумкин эмас.

Бу тенденцияларнинг асосийси иқтисодийнинг глобаллашувидир. Хорижда 2-3 минг йилликларда геосиёсий ўзгаришларнинг содир бўлишини таҳлил қиларкан, Ўзбекистон Республикаси Президенти Ислам Абдуганиевич Каримов қуйидагича изох беради. ”стратегик вазифаларни ҳал этиб жаҳон ҳамжамиятида кенг интеграциялашган, замонавий демократик давлат қуришни яхши тушунамиз. Чунки жаҳон хўжалиги бугунга

¹ Шахрай С.М. Глобализация в современном мире: политико-правовые аспекты. – СПб : Фонд поддержки науки и образования в области правоохранительной деятельности «Университет», 2004. С.6

² Что такая глобализация? По сайту <http://www.univer.omsk.su/omsk/socstuds/glob/index.html>

³ Глобализация ru.wikipedia.org сайтидан олинб таржима қилинди (таржима Усманов М.)

келиб кўп қиррали бўлмоқда... XXI аср халқаро муносабларда шак шубҳасиз глобаллашув асри бўлади.”⁴

Жаҳон иқтисодиётида глобаллашув жараёнларини қуйидагиларда кўриш мумкин: халқаро капитал бозорлари ҳамда инфраструктуранинг ривожланганлигида, глобал телекоммуникатсия системасининг шаклланганлигида, трансмиллий корпорацияларнинг юқори суръатда ўсганлиги, кичик ва ўрта корхоналарнинг ишлаб чиқариши, иқтисодий ва инвестицион фаолияти билан боғлиқ бўлган интеграциялашган миллий корпоратив структурасининг ташкил топишини келтириш мумкин.

Шу билан бирга Марказий Осиё мамлакатларида иқтисодий ўзгаришларни Жаҳон хўжалигининг трансформацияси билан халқаро рақобатнинг кучайиши, капиталнинг давлатлар ва ҳудудлар орасида эркин ҳаракат қилиши, трансмиллий компаниялар фаолиятини кенгайтириш, халқаро молия – кредит муносабатларни эркинлаштириш ва иқтисодий глобаллашув билан амалга ошади.

Бошқа томондан глобаллашув ривожланган мамлакатларни жумладан Марказий Осиё мамлакатларини ҳам Жаҳон хўжалиги алоқаларига киришга бир қатор муаммоларни ҳам туғдиради. Бу муаммолар – миллий иқтисодиётнинг ташқи таъсирдан химояланмаганлиги, мамлакатларни хорижий бозорларга чиқишдаги қийинчиликлар, ташқи транспорт ва информацион алоқаларни ривожланмаганлиги ҳамда уларнинг халқаро тизимлардан узоқда жойлашганлиги, асосий экспорт товарларига Жаҳон нархларининг ўзгариб туриши, глобаллашув хўжалиги фаолиятининг Марказий Осиёда атроф муҳит ва энергетика ҳолатини салбий оқибатларга олиб келиши билан чамбарчаси боғлиқдир.

Иқтисодиётда глобаллашув тушунчаси эркин савдо, эркин капитал оқими, ишлаб чиқариш корхонлари даромад солиғининг пасайтирилиши, меҳнат ва табиий ресурслар харажатини камайтириш мақсадида ишлаб чиқариш тармоқларининг давлатлараро эркин кўчиши каби асосий хусусиятларни ўз ичига қамраб олсада, қуйидаги хусусиятларни ҳам қамраб олган:

Ривожланган давлатлардаги каби ривожланаётган давлатларда узлуксиз иш ҳақи, нарх ва ишлаб чиқариш даромадларининг бир бирига тенглашиши⁵;

Ишчи кучини камайтириш ва радикал реструктуризация қилиш мақсадида мамлакат ичида ва трансмиллий доирада компаниялар сонининг ортиши;

⁴ Каримов И.А. “Ўзбекистон XXI аср бўсағасида: хавфсизликка таҳдид, барқарорлик шартлари ва тараққиёт кафолатлари”- Тошкент “Ўзбекистон”, 1997 – б.288-289.

⁵ Коротаяев А. В., Халтурина Д. А. Современные тенденции мирового развития. М.: Либроком, 2009

Интернет тармоғи орқали молиявий ахборотларнинг бутун жаҳон бўйича тез тарқалиши ва ишлаб чиқариш корхоналарининг очиқлиги;

Молиявий биржаларнинг аҳамияти ортиши;

Товарлар рекламасининг кўпайиши;

Маҳсулотнинг миллийлик хусусиятлари йўқолиб бориши;

Трансмиллий компанияларнинг сони ва аҳамияти ортиши.

Иқтисодиётнинг глобаллашувида пировард мақсад барча давлатларда муттасил иқтисодий ўсиш ва аҳоли фаровонлигини ошишини таъминлашдан иборат. Глобал режаларнинг юзага келиш тамойили сифатида эса глобаллашув халқаро иқтисодий алоқалар борасида янги қулайлик ва имкониятлар яратиш билан бир қаторда турли-туман таҳдид ва зиддиятларни ҳам келтириб чиқармоқда.

Биринчидан, глобал боғлиқлик тамойиллари кучайган сайин жаҳон хўжалик тизимининг ривожланишидаги номутаносиблик тобора ошиб бормоқда. Ривожланган мамакатар ва ривожланаётган давлатлардаги ижтимоий-иқтисодий тараққий этиш кўрсаткичлари ўртасидаги тафовут янада ортиб бормоқда. Ривожланган давлатлар экспорти жаҳон экспортининг қарийб 60%ни ташкил этмоқда. Ривожланаётган давлатлар ўз экспорт товарларининг 70%ни ривожланган давлатлага сотади. Уя мамлакат, яъни АҚШ, Япония ва Германияда жаҳон аҳолисининг 9% яшайди, улар ҳиссаига эса дунё даромадининг ярми, харидорлик қувватининг 30% тўғри келмоқда⁶. Жаҳондаги “катта еттилик” мамлакатлари (АҚШ, Канада, Япония, Франция, Буюк Британия, Германия, Италия) ҳиссасига ялпи экспорт ва импортнинг қарийб ярми тўғри келмоқда.

Иккинчидан, мамлакатлар иқтисодий ривожланиши интенсивлиги турли-туман йўналишар, мезонлар бўйича хилма-хил тарзда намоён бўлмоқда. Масалан, иқтисодий тизимларнинг тавсифланишида қўлланиладиган “миллий бозор моделлари”ни олиб кўрайлик. Бозор иқтисодиётини шакллантиришда Германия белгилаган бозор модели Япония, Жанубий Корея ёки Хитойдаги бозор моделларидан тамомила фарқланади. Бозор иқтисодиёти институтларининг барпо этишда умумий ўхшашликлар бўлсада, уларни шакллантириш ёндашуви ва йўллари турлича бўлиб кемоқда.

Учинчидан, эркин иқтисодиётни барпо этишда хўжалик юритишнинг жаҳон қоидаларини унификациялашга уринилмоқда, лекин бунда халқаро ташкилотларнинг ҳаракатлари муваффақиятсиз чиқмоқда. Чунки, ҳар бир давлат иқтисодиётини тартибга

⁶ Международные экономические отношения: Учебник для вузов / В.Е.Рыбалкин, Ю.А.Щербанин, Л.В.Балдин и др. Под ред. проф. В.Е.Рыбалкин-5-е изд., перераб. и доп. –М.:ЮНИТИ-ДАНА, 2005. 165-бет.

солиш, уни эркинлаштириш ва ташқи иқтисодий фаолиятини ривожлантиришда ўзига хос восита ва услубларни қўлламоқда.

Юқоридагилардан кўриниб турибдики, глобаллашув шароитида миллий иқтисодиёт хавфсизлигини таъминлаш нақадар муҳим аҳамиятга эга эканлиги, қолаверса, товар ва хизматлар рекламасининг мазмуни, йўналиши, тарғиб қилиш усул ва услублари жамиятдаги умумийтироф этилган меъёрларга жавоб беришга қаратилган қоидаларни ишлаб чиқиш ва улар бўйича назорат тизимини такомиллаштириш зарур.

1.2 Глобаллашув шароитида иқтисодий хавфсизлик ва унинг моҳияти

Иқтисодий хавфсизлик ғоялари ва у билан боғлиқ бўлган «иқтисодий хавфсизлик» тушунчаси мамлакатимизга республикаимиз мустақиллиги эълон қилинганидан сўнг кириб кела бошлади. Мустақилликдан аввал бундай тушунчалар мутахассисларнинг тор доирасигагина маълум эди. Собиқ Иттифок даврида ушбу масалага бағишланган иккита китоб биринчи марта («Хорижий адабиётларда иқтисодий хавфсизлик масалалари» ва «Халқаро иқтисодий хавфсизлик») 1988 йилда босилиб чиққан эди. 90 — йилларда иқтисодичиларнинг мақолаларида ва оммавий ахборот воситаларида «иқтисодий хавфсизлик» ибораси қўлланила бошланди.

Россиянинг иқтисодий хавфсизлиги муаммолари бўйича биринчи мақолалар «О вопросах экономики» журналида босилиб чиқа бошлади. Масаланинг назарий томонлари Л.Абалкин, А.Архипов каби таниқли россиялик иқтисодчи олимлари мақолаларида кенг ёритиб берилди. Кейинчалик россиялик бошқа йирик иқтисодчилар ҳам ушбу муаммони ўрганиш бўйича мунозараларга кўшилдилар. 1997 йилда Е.А.Олейниковнинг таҳрири остида «Основы экономической безопасности. (Государство, регион, предприятие, личность)», В.С.Загашвилининг «Экономическая безопасность России» деб номланган китоблари Россияда нашр этилди. Уларда муаммонинг назарий ва услубий асослари ишлаб чиқилди. Иқтисодий хавфсизлик масаласи назарий жиҳатдан чуқур таҳлил қилинди.

Демак, айтиш мумкинки, «Иқтисодий хавфсизлик» тушунчаси ўзбек иқтисодиётини бошқарув органларининг лексикасида янгидир. Айтиш мумкинки, ушбу ибора хорижий мамлакатлар бошқарув тизимлари фаолиятида яхши таниш бўлган тушунчадир. Иқтисодий хавфсизлик давлатнинг миллий хавфсизлигини асосий ташкил этувчиларидан биридир ва мамлакатнинг иқтисодий эҳтиёжлари кафолатланиши ва уни таъминлашнинг йўллари, воситалари ва усулларига асос солувчи қарашларнинг йиғиндисидир. Концептуал кўринишда у давлатнинг иқтисодий потенциалининг ҳолатидан келиб чиқадиган иқтисодий хавфнинг асосий омилларини таҳлиliga асосланган. Давлатнинг хавфсизлиги кучсиз ва самарасиз иқтисодиётда таъминланиши мумкин эмас, айниқса глобаллашув жараёнидаги ижтимоий низоларга тўла жамиятда, чунки ҳаммаси ўзаро боғланган ва бири иккинчисини тўлдиради.

Иқтисодий хавфсизликни асосида ривожланиш ва ривожланишни барқарорлигига ўхшаш бўлган муҳит ташкил этувчилари ётади — бу материал, иншоотнинг, уни янги сифат ҳолатига, яъни таркиб ёки тузум ўзгаришига келтирадиган, зарур бўлган йўналтирилган қонуний ўзгаришидир. Ривожланишсиз иқтисодий тараққиёт бўлиши мумкин эмас. Барқарорлик — бу жамиятнинг фавқулодаги ҳолатларда ҳам ўз манфаатларини қониктириш қобилияти, ҳолатни тиклаш имконияти.

Асосий иқтисодий хавфсизлик таҳдидлари-мамлакатнинг иқтисодий ҳолатига салбий таъсир кўрсатувчи жараён бўлиб, малакат, жамият ва шахс иқтисодий манфаатларини чегаралайди.

Биринчи марта иқтисодий хавфсизлик термини ресурсларни чегараланганлиги тўғрисидаги савол кескин тургани билан боғлиқ бўлган ҳолда пайдо бўлган бўлса, глобаллашув шароитида унинг субъектлари ортиб, уни туркумлашни тақазо этмоқда. Иқтисодиёт субъектлари нуқтаи назаридан иқтисодий хавфсизлик қуйидаги шаклларда намоён бўлади:

- шахснинг иқтисодий хавфсизлиги;
- корхонанинг(фирма) иқтисодий хавфсизлиги;
- давлатнинг иқтисодий хавфсизлиги.

1.2.1-чизма

Шахнинг иқтисодий хавфсизлиги унинг ҳаётӣ манфаатларининг, яъни яшаш ва шахсий дахлсизлик, эркин меҳнат қилиш, тадбиркорлик фаолияти билан шуғулланиш, мулкдор бўлиш, ҳаётӣ истеъмол эҳтиёжларини қондириш, саломатлигини сақлаш, билим олиш ва касбга эга бўлиш, қариганда ва меҳнат лаёқатини йўқотганда ижтимоӣ таъминот олиш ҳуқуқланганини ифодалайди. Бунда шахнинг бозор иқтисодиётида истеъмолчи ва ишчи, хизматчи, тадбиркор сифатидаги ижтимоӣ-иқтисодий ҳуқуқ ва эркинликларининг, манфаатларининг ҳимоялангани, кафолатлангани нуқтаи назаридан иқтисодий хавфсизликни икки турга ажратиш мумкин.

Корхоналарнинг(фирма) иқтисодий хавфсизлигини таҳлил қилганда уларни ишлаб чиқариш, хизмат кўрсатиш, молиявий, савдо-тижорат ҳамда нотижорат ва жамоатчилик ташкилотлари сифатида фаолият юритиши нуқтаи назаридан туркумлаш мақсадга мувофиқ. Корхонанинг(фирма) иқтисослигига кўра хавфсизлигини таъминлаш хусусиятлари ҳам турлича бўлиши табиийдир.

Давлатнинг иқтисодий хавфсизлиги унинг мамлакат ички муаммолари ва ташқи иқтисодий фаолияти ҳамда халқаро молиявий ташкилот ва уюшмаларда иштирок этиш билан боғлиқ хавф-хатарлар нуқтаи назаридан таҳлил этилади.

Иқтисодий хавфсизлик миллий хавфсизликнинг таркибий қисмига кирганлиги учун миллий хавфсизликнинг ташкил этилиши ва шаклланиши билан боғлиқ масалалар билан кўриб чиқилиши лозим. Иқтисодий хавфсизлик миллий хавфсизликнинг таркибий қисми ва унинг моддий асоси ҳисобланади. Шунинг учун, иқтисодий хавфсизлик мамлакат миллий хавфсизлик генезиси ва шаклланишига доир масалалар қаторида ўрганилиб чиқилиши даркор. Адабиётимизда иқтисодий хавфсизлик асосий парадигмасини қуйидаги элементлар ташкил этади:

- Халқаро муносабатлар тузумига ўтиш яъни ишчи кучи концепциясидан манфаатлар концепциясига қараб;
- Иқтисодий хавфсизликнинг бир бирига қарши типдаги ғоялар ва тузулмалардан халқаро иқтисодий ҳамкорлик ва халқаро муносабатларга асосланган модел томон ҳаракатланиши;
- Худуд дахлсизлигини таъминлаш принцигига қўшимча қилиб минтақа, корхона, оила ва шахс иқтисодий хавфсизлиги принципини киритиш;

- Иқтисодий соҳадаги таҳдидлар комплекс хусусиятга эга бўлиб, аввало, ЯИМнинг сезиларли даражада қисқариши, инвестицион ва инновацион фаолият ҳамда илмий-техникавий салоҳиятнинг пасайиши, қишлоқ хўжалиги секторидаги инкироз, ёқилғи хомашёси ва энергетик компонентларни экспорти суръатининг ошиши, импортда эса бирламчи ва истеъмол молларининг ўсиши кузатилади.

Давлатнинг ташқи иқтисодий фаолиятида эса қуйидаги масалалар муҳим ўрин тутди:

- Миллий иқтисодиётнинг халқаро интеграциялашувига қулай шароит ташкил этиш;
- Миллий ишлаб чиқарувчиларнинг маҳсулотлари сотиш бозорларининг кенгайиши;
- МДҲ давлатлари билан ягона иқтисодий ҳудуд барпо этиш;
- Миллий ишлаб чиқарувчиларнинг манфаатларини ҳимоя қилиш;
- Барқарор кредит-молиявий сиёсатини ташкил этиш, бошқа давлатлардан ташқи кредит олишни камайтириш орқали уларга боғланиб қолишни олдини олиш;
- Чет эл банклари, суғурта ва инвестицион компанияларни бошқаришда давлатнинг ролини ошириш.

Иқтисодий хавфсизликнинг қуйидаги даражалари мавжуд:

- Халқаро (глобал ва минтақавий)
- Миллий
- Локал (минтақавий ёки мамлакат ичидаги тармоқлар)
- Хусусий (корхоналар ва шахс).

Халқаро иқтисодий хавфсизлик— шартномалар ва институционал тузилишни амалга ошириш борасидаги барча халқаро шартлар мажмуаси бўлиб, унда ҳар бир жаҳон ҳамжамиятидаги аъзо давлатнинг эркин сайлаш ва ўзининг ижтимоий–иқтисодий тараққиёт стратегиясини ишлаб чиқиши, ташқи босим учрамаслиги, бошқаларни ишига аралашмаслиги, ўзаро манфаатли ва ўзаро мувофиқлик асосида жаҳондаги бошқа давлатлар билан ҳамкорлиги.

Халқаро иқтисодий хавфсизлик тараққиёт моделларнинг боғланиб қолишини, шунингдек, ҳар бир халқнинг ўз йўлини танлашда ҳуқуқини тан олиш, манфаатлари ҳурмат қилиниши орқали иқтисодий ва сиёсий қарамликни рад этади.

Ташқи қарз-кредит олиш орқали мамлакатнинг бюджет харажатларини молиявий қоплаш натижасида шакилландиган мамлакатнинг қарз суммаси. Ташқи қарз мамлакатнинг иқтисодиёти учун оғир юк бўлиб, иқтисодий конъюнктурасининг ёмонлашувига олиб келади. Бироқ, ташқи қарз иқтисодиётнинг ўсиши учун рағбат вазифасини ҳам бажариши мумкин. Бу билан бирга мамлакатнинг реал имкониятларини

ҳисобга олмай, ҳаддан ташқари олинган ташқи қарзлар малакатни инқирозга ва суверенитетининг йўқотилишига сабаб бўлиши мумкин.

Амалиётда деярли барча мамлакатлар ташқи молиялаштириш манбаларни жалб қилишга ҳаракат қиладилар, ақс ҳолда уларнинг кўпчилигида ички капитал қўйилмаларини қўйиш, ижтимоий иқтисодий ислоҳатларни ўтказиш, ташқи қарзлар мажбуриятини бажариш учун бюджет тақчиллиги-ю, ички ресурслар танқислигига учрайди.

Яна бир иқтисодий хавфсизликка таҳдид соладиган омил бу иқтисодиётнинг ҳаддан ташқари очиклиги. Иқтисодиёт очиклиги-жаҳон хўжалиги алоқалар ва халқаро меҳнат тақсимоотида максимал қатнашишга кўзланган иқтисодий системадир. У бошқа давлатлар иқтисодиётига боғлиқ бўлмаган автаркия иқтисодий тузумга қаршидир. Шунинг учун, иқтисодиёт очиклиги нормал ҳолат ва объектив заруриятдир. Бироқ, малакатнинг ишлаб чиқарувчи, молиявий, банк тизими ва пул айланиши каби стратегик соҳаларни ҳимояланганлик даражасини ҳисобга олган ҳолда иш кўриш лозим.

Иқтисодий хавфсизлик турларининг моҳиятини вужудга келиш сабабларини ўрганиш, миллий манфаатларга таҳдидларни аниқлаш, уларнинг олдини олиш ва улардан муҳофазаланиш чора-тадбирлари, механизмларини ишлаб чиқиш ҳамда вужудга келтиришга имкон беради. Бунинг учун ушбу хавф-хатарларни ва хавфсизлик даражасини аниқлаш, уларнинг кўрсаткич мезонларини ўрганишга зарурат туғилади.

1.3 Глобаллашув шароитида ташқи иқтисодий хавфсизлик

Ташқи иқтисодий хавфсизлик—шартномалар ва институционал тузилишни амалга ошириш борасидаги барча халқаро шартлар мажмуаси бўлиб, унда ҳар бир жаҳон ҳамжамиятидаги аъзо давлатнинг эркин сайлаш ва ўзининг ижтимоий–иқтисодий тараққиёт стратегиясини ишлаб чиқиши, ташқи босимга учрамаслиги, бошқаларни ишига аралашмаслиги, ўзароманфаатли ва ўзаромувофиқлик асосида жаҳондаги бошқа давлатлар билан ҳамкорлиги.

Глобаллашув шароитида ташқи иқтисодий хавфсизликни таъминлаш учун қуйидагилар тақоза этилади:

Биринчидан, жаҳон хўжалик алоқаларида иштирок этиб, миллий ишлаб чиқариш учун қулай шароитлар яратиш;

Иккинчидан, жаҳонда содир бўлаётган иқтисодий, сиёсий нохуш ҳодисалар салбий оқибатларининг миллий иқтисодиётга таъсирини камайтиришга эришиш. Алоҳида таъкидлаш жоизки, очик иқтисодиёт шароитида ташқи таҳдидлар таъсирини бутунлай йўқ қилиш, унга барҳам бериш мумкин эмас.

Иқтисодий хавфсизликка таҳдид солувчи ташқи омилларга қуйидагилар киради:

1)Экспорт таркибидаги хом ашё товарларининг устуворлиги, анъанавий машинасозлик ва ҳарбий саноат товарлари бозорларининг йўқотилиши;

2)мамлакатнинг кўп турдаги маҳсулотлар, шу жумладан, стратегик аҳамиятдаги ва озиқ-овқат маҳсулотлари ипортига қарамлиги;

3)экспорт ва валюта назоратининг яхши йўлга қўйилмаганлиги, божхона чегараларининг очиклиги;

4)рақобатга бардошли экспортни қўллаб-қувватловчи молиявий, ташкилий ва ахборот инфратузилмаларнинг ривожланганлиги ва импорт таркибининг рационал эмаслиги;

б)экспорт-импорт операцияларига хизмат кўрсатувчи транспорт инфратузилмаларининг ривож топмаганлиги;

7) Илмий салоҳият оқими;

8)Капитал оқими;

9)Ташқи қарзларнинг ўсиши;

10)Тижорат ва истеъмол моллари бўйича импорт қарамликнинг ортиши;

11)Иқтисодиётнинг ҳаддан ташқари очиклиги;

12)Миллий товарларни ички ва ташқи бозорлардан сиқиб чиқариш мақсадида чет эл капиталларини жалб қилиш.

Экспорт товарларига нархларнинг кескин пасайиб кетиши ёки аксинча, импорт товарларига нархларнинг кескин кўтарилиб кетиши ташқи бозорга боғлиқ бўлган иқтисодиёт учун ўта хавфли ҳисобланади.

Бундан ташқари, бозорларда савдо қилиш ёки маҳсулот етказиб берувчи мамлакат ёки мамлакатлар гуруҳи томонидан эмбарго киритилиши ҳам иқтисодиётнинг ривожига хавф туғдиради. Шунингдек, бир мамлакатдан ёки мамлакатлар гуруҳидан айрим турдаги маҳсулотларни келтиришда юқори даражадаги қарамликка, боғлиқликка йўл қўйиб бўлмайди. Чунки бу иқтисодий қарамликдан сиёсий жиҳатдан таъсир кўрсатишдан фойдаланишлари мумкин.

Миллий иқтисодиёт учун унинг экспорти таркибида икки-уч хил товарнинг устувор ўринни эгаллаши, хатто экспорт ҳажмининг яримидан кўпини ташкил этиши ўта хавфли ҳолатларни туғдириши мумкин. Кўпгина ривожланаётган мамлактлар тажрибаси шуни кўрсатадики, экспортнинг бундай таркиби бундай таркиби жаҳон

бозори конъюктураси ёмонлашган шароитда, уларга бўлган талабнинг камайиши оқибатида иқтисодиёт ҳалокатига олиб келиши мумкин.

Мамлакат экспорт қилаётган хом ашё ресурсларининг жаҳон бозоридаги нархларнинг тушиб кетиши оқибатида унинг ташқи савдо айланмаси пасайиб кетади. Натижада, валюта тушуми камаяди ва бу ҳол мамлакат учун зарур инвестиция лойиҳаларининг бажарилишига салбий таъсир кўрсатади. Ҳатто миллий валюта қадрининг тушиб кетишига ҳам олиб келиши мумкин. Шунингдек, хом ашё ишлаб чиқарувчи миллий корхоналарнинг иқтисодий-молиявий аҳволи ёмонлашади. Уларнинг баъзилари хонавайрон бўлади, кўпчилиги эса ишлаб чиқариш ҳажмини камайтиришга мажбур бўлади. Оқибатда, иш билан банд ходимлар сони қисқариб, ишсизлар сони ошади. Давлат бюджетидан аҳолини ижтимоий ҳимоялашга ажратилган маблағ кўпайиб, ижтимоий муаммолар ҳам бирмунча кескинлашади. Миллий иқтисодиётнинг ривожланиш суръатлари секинлашади ёки турғунликка, тангликка юз тутади.

Очиқ иқтисодиётга ўтиш ўта даражадаги протекционизмдан воз кечишни тақазо этади. Аммо мамлакатни жаҳон хўжалигига кириб бориши нуқтаи назаридан истиқболли бўлган тармоқлар ва ишлаб чиқаришарни ҳимоя қилиш, яъни селектив протекционизм зарурдир. Бу даврда иқтисодий хавфсизлик нуқтаи назаридан ватанимизда ишлаб чиқарилган товарларни сотиш бозорларини, импорт хом ашё ва sanoat маҳсулотлари манбаларини диверсификациялаш, кўплаб мамлактлар билан ёмонлашган муносабатлар ўрнига бошқа мамлакатлар билан бўладиган илиқ муносабатлар ривожлантирилади.

Иқтисодиёт чуқур кризисга учраган ва капитал маблағларни унга жалб қилиш кескин камайиб кетаётган шароитда хорижий инвестициялар баъзи соҳаларда иқтисодий ўсиш катализатори бўлиши мумкин. Бу эса иқтисодий хавфсизликни мустаҳкамашга имкон беради. Хорижий инвестицияларни жалб қилиш механизми хорижий ҳамкорарнинг молиявий ва моддий ресурсларини миллий иқтисодиётга реал киритишга ундаши лозим. Улар томонидан моддий бойликларни арзон нархларда кўлаб сотиб олишга йўл қўйиш мумкин эмас. Шундай қилиб, хорижий инвестицияларни иқтисодиётга кенг жалб қилиш чораларини кўриш билан бир қаторда, бу жараёнларни тартибга солиш ҳам даркор. Бунда миллий манфаатларга риоя қилган ҳолда, хорижий компанияларнинг минимал маблағлари эвазига бутун бир тармоқлар устидан ўз назоратини ўрнатишларига йўл қўймаслик лозим бўлади.

Бутун дунёда миллий валюта қадри мамлакт иқтисодий аҳволининг индикатори ҳисобланади. Мамлакатдан молиявий маблағларнинг катта миқдорларда чиқиб кетиши, яъни “капиталнинг қочиши” миллий иқтисодий хавфсизликка жиддий таҳдиддир. Маблағларнинг четга чиқиб кетишининг легал, яъни очикдан-очик йўли тижорат банклари томонидан хорижий банклар ҳисоби счетларига катта миқдордаги маблағларнинг ўтказилиши ҳисобланади. Маблағларнинг четга чиқиб кетишининг ноқонуний, яъни яширин йўлларга эса қуйидагилар киради:

-экспорт маҳсулот нархининг пасайтириб, импортда ошириб кўрсатиш. Бунда фиктив ва ҳақиқий нарх ўртасидаги фарқ хорижий компания

лар томонидан ватанимиздаги ишбилармоннинг хорижий банкдаги сметиға ўтказилади;

-импорт учун “аванс” ўтказилади, аммо импорт содир бўлмайди ва ҳ.к.

Мамлактнинг нафақат иқтисодий, шунингдек, сиёсий аҳволиға ҳам жиддий хавф туғдирувчи таҳдидлардан бир ташқи қарз муаммосидир. Ташқи қарзнинг юқори даражадалигининг ўзиёқ ташқи сиёсат юритишни шубҳа остига қўяди. Мамлакат қарз берган йирик кредитор мамлактларға қарам бўлиб қолади. Ташқи қарзларни тўлаш учун мамлакт қарзлардан кредитларни белгиланган муддатларда тўлашни кафолатлайдиган ишлаб чиқариш лойиҳаларини молиялаштиришда фойдаланиши ҳамда янги объектларни ишлаб чиқарилган маҳсулотлар экспортини кенгайтириш мумкин.

Кўриниб турибдики, глобаллашув шароитида давлат иқтисодий манфаат ва хавфсизликка таҳдидни аниқлаб, уларнинг олдини олиш учун иқтисодий сиёсат, мақсад ва стратегияларини ишлаб чиқариши нақадар муҳим масалардан бир эканлиги.

1.4 Ўзбекистон Республикаси ташқи иқтисодий фаолиятининг қонуний асослари

Мамлакатимиз иқтисодиётининг жаҳон иқтисодиёти билан, ички бозорнинг ташқи бозор билан ўзаро ҳамкорлиги учун сифат жиҳатдан янги негизлар ишлаб чиқиш шакллантириш туб бозор ўзгартиришларини амалга ошириш изчил равишда ташқи иқтисодий фаолиятни кучайтиришни тақозо этмоқда. Буларнинг барчаси Ўзбекистоннинг янги ташқи иқтисодий фаолиятини ва уни рўёбга чиқариш механизмини ишлаб чиқишни талаб этди. Бозор муносабатларига ва мулкчилик шаклидан қатъий назар барча корхоналарга ташқи иқтисодий фаолият билан боғлиқ ўз ишларини бажара олиши учун шароитлар яратиб берилмоқда. Бу борада президентимиз : «... корхоналарни модернизация қилиш, техник ва технологик қайта жихозлашни янада жадаллаштириш, замонавий, мослашувчан технологияларни кенг жорий этиш муҳим аҳамиятга эга. Бу вазифа авваламбор иқтисодиётнинг асосий тармоқлари, экспортга йўналтирилган ва маҳаллийлаштириладиган ишлаб чиқариш қувватларига тегишлидир»⁷ деганлар. Жаҳон иқтисодиёти глобаллашиб бораётган бир пайтда, мамлакатимиз бозор иқтисодиёти муносабатларига босқичма-босқич ўтиб борар экан, барча соҳаларда ислохотлар ўтказилмоқда, хусусан, ташқи иқтисодий фаолият соҳасида экспорт салоҳиятини ошириш ва ўзбек корхоналари маҳсулотларининг дунё бозорига муваффақиятли кириб боришини таъминлаш учун ташқи савдони эркинлаштириш, шунингдек бу фаолиятни давлат томонидан қўллаб-қувватлаш учун бир қатор тадбирлар амалга оширилмоқда. Хорижий инвестицияларни мамлакатимизга жалб қилиш бозор муносабатларини ривожлантиришда ва самарали иқтисодий сиёсатни олиб боришда муҳим роль ўйнайди.

Бу борада иқтисодиёт тизимидаги мавжуд муаммоларни ҳал қилиш, кичик ва хусусий тадбиркорликни ривожлантириш, ишлаб чиқаришни техник ва технологик жиҳатдан модернизация қилиш, экспорт салоҳиятини оширишда экспорт таркибини диверсификация қилиш долзарб масалалардан бўлиб қолмоқда.

Мустақилликнинг дастлабки йиллариданок республикаимиз Бирлашган Миллатлар Ташкилотининг иқтисодий муассасалари : Жаҳон банки, Халқаро валюта фонди, Халқро молия корпорацияси, Халқаро меҳнат ташкилоти каби халқаро молиявий-иқтисодий ташкилотларга аъзо бўлиб кирди. Жаҳон иқтисодиёти глобаллашуви, мамлакатимиз бозор иқтисодиёти муносабатларига босқичма-босқич

⁷ И.А. Каримов « Жаҳон молиявий-иқтисодий инқирози, Ўзбекистон шароитида уни бартараф этишнинг йўллари ва чоралари» Ўзбекистон. Тошкент 2009 й,

Ўтиб бориши шароитида барча соҳалар қатори ташқи иқтисодий фаолият соҳасида ҳам ислоҳотлар ўтказилмоқда, жумладан мамлакат экспорт салоҳиятини ошириш ва ўзбек корхоналари маҳсулотларининг дунё бозорига муваффақиятли кириб боришини таъминлаш учун ташқи савдо соҳасини эркинлаштириш билан бирга, бу фаолиятни давлат томонидан қўллаб-қувватлаш тадбирлари амалга оширилмоқда. Бугунги кунда кичик ва хусусий тадбиркорликни ривожлантириш, ишлаб чиқаришни техник ва технологик жиҳатдан модернизация қилиш, экспорт салоҳиятини ошириш, экспорт таркибини диверсификация қилиш долзарб масалалардандир. Мустақиллик йилларида ташқи иқтисодий фаолиятнинг ҳуқуқий асосларини яратиш бўйича қатор тадбирлар амалга оширилди.

Ташқи иқтисодий хавфсизликни таъминловчи қонунларлар қуйидаги принципларни тан олиш орқали янги қонунлар ишлаб чиқарилади:

- ✓ Эркин иқтисодий тараққиёт йўлини танлаш;
- ✓ Ўз мамлакатининг иқтисодий салоҳияти ва табиий ресурслари устидан суверинитети;
- ✓ Эркин иқтисодий, молиявий, илмий-техникавий ривожланиш ва бошқа давлатлараро тинч муносабатларни ўрнатишга қаратилган ўзароманфаатли ҳамкорлик;
- ✓ Иқтисодий ривожланиш ва ижтимоий прогресс мақсадидаги халқаро ҳамкорлик;
- ✓ Жаҳон ҳамжамиятидаги кам ривожланган мамлактларга нисбатан имтиёзлар бериш;
- ✓ Куч ва таҳдид ишлатмаган ҳолда иқтисодий низоларни тинч йўл билан тартибга солиш;

Ўзбекистон Республикасида ташқи иқтисодий фаолияти давлат ташқи сиёсатининг таркибий қисми сифатида давлатларнинг суверен тенглиги, куч ишлатмаслик, чегараларнинг дахлсизлиги, низоларни тинч йўл билан ҳал этиш, бошқа давлатларнинг ички ишларига аралашмаслик қоидаларига ва халқаро ҳуқуқнинг умумеътироф этилган қоидалари ва нормаларига асосланган ҳолда амалга оширилиши Ўзбекистон Республикаси Конституциясида белгилаб қўйилган.

Ташқи иқтисодий фаолият соҳаларини ривожлантиришга қартилган Ўзбекистоннинг ҳуқуқий база хусусида алоҳида тўхталиш ўринлидир. 90-йиллар охирларида бошланган мамлакат иқтисодиётини эркинлаштириш олдига янги талабларни қўя бошлади. Маълумки, Ўзбекистонда 1991 йилга қадар Ташқи савдо вазирлиги мавжуд бўлмаган ва бевосита импорт операциялар марказлашган тарзда

Собиқ иттифоқ Ташқи Савдо вазирлиги ва Центросоюз томонидан амалга оширилган. Собиқ иттифоқдаги мавжуд нархлар тизими, Ўзбекистон иқтисодиётининг асосан хомашё ва аграр маҳсулотлар ишлаб чиқаришга ихтисослашганлиги натижасида кўпгина озиқ-овқат маҳсулотлари ва ҳатто кундалик истеъмол моллари бўйича марказдан таъминлаш, қарамлик мавжуд эди.

Шунинг учун мустақилликнинг илк даврида, молия, пул, кредит операциялари бўйича марказга боғлиқлик, ташқи савдога кўмак берувчи инфратузилманинг деярли йўқлиги (божхона, суғурта, транспорт, сертификация хизматлари ва ҳ.к.), малакали мутахассислар ва амалий кўникманинг етишмаслиги шароитида, мустақил давлатнинг тез орадаги ўз ташқи савдо алоқаларини шакллантириши ва жадал суръатлар билан ривожлантириши ўта мушкул эди.

Мамлакатимиз ҳукумати мустақиллик босқичидаги ташқи савдо ва иқтисодий алоқаларни кенг кўламда ва халқимиз учун манфаатли йўналшда ривожланишга алоҳида эътибор қаратади. 1991 йил “Ўзинторг” давлат ташқи савдо компанияси, сўнгра 1992 йил Ташқи иқтисодий алоқалар вазирлиги, унинг таркибида ташқи савдо компаниялар ташкил этилди. Божхона органлари шакллантирилиб, божхона хизмати ташкил этилди. Мамлакат истеъмол бозоридаги тақчилликка барҳам бериш, иқтисодий инқирозга йўл қўймаслик ва бозор муносабатларига асосланган мустақил иқтисодиётни шакллантиришга йўналтирилган импорт сиёсати амалга оширилди.

Даставвал кундалик истеъмол моллари: ун, шакар, ўсимлик ёғи, кир ювиш воситалари, ёқилғи-мойлаш материалларига бўлган талабни қондириш мақсадидаги саъй-ҳаракатлар ўз самарасини берди. Айтиш жоизки, Ўзбекистон ўз миллий валютасини муомалага киритмасдан аввал (1994 йил 1 июлга қадар) ташқи савдо операцияларини кенг кўламда амалга ошириш имконияти йўқ эди.

1991-1994 йиллар мобайнида Ўзбекистон импорт сиёсатида товар ва кредитлар асосида аҳоли кундалик ҳаёти учун зарур бўлган истеъмол моллари харид этиш ва sanoat тармоқларини ёқилғи, хомашё, бутловчи қисмлар билан узлуксиз таъминлашга қаратилган тадбирлар амалга оширилди.

1994-1996 йиллар мобайнида Ўзбекистон экспорт ва импорт операцияларини кенг кўламда амалга ошириш хорижий инвестициялар иштирокидаги корхоналар фаолиятини ривожлантиришга қаратилган қонунлар, меъёрий ҳужжатлар ишлаб чиқилди. Хўжалик юритувчи барча субъектларни ташқи савдо операцияларида иштирок этиши учун тегишли чора-тадбирлар амалга оширилди. 1995-1996 йиллар мобайнида жорий операциялар бўйича валюта алаштириш ва ўзаро тўловлардаги

чекловлар бекор қилинди, вексел тизими жорий этилди. 1995 йил Ўзбекистон Республикаси Президентининг 2 апрелдаги “Экспорт-импорт операцияларини тартибга солишдаги қўшимча чора-тадбирлар” ҳамда 1995 йил 19 июлдаги “Ўзбекистон Республикаси ташқи иқтисодий фаолиятини янада эркинлаштириш” тўғрисида фармонлар қабул қилинди.

1996 йилда Ўзбекистон ташқи савдо обороти қарийб 9,2 минг АҚШ доллари ҳажмида қайд этилди. Лекин хусусий тадбиркорлик доирасида ташқи савдо операцияларини уюштиришда жиддий камчиликлар учрай бошлади. Саноат ва аграр соҳаларда иқтисодий ўсиш суръатлари бирмунча юқори бўлсада, экспорт салоҳиятини яқин келажакда юксалтириш, уни деверсификациялаш, ташқи қарздорликни олдини олишга қаратилган чора-тадбирларни белгилаш зарурати туғилди.

Шу туфайли 1996 йилда импорт операцияларини тартибга солиш учун ҳуқуқий база такомиллаштирилди, импорт божхона режимини шакллантиришда иқтисодий ўсиш ва иқтисодиёт тармоқлари, ҳудудлар иқтисодий ривожланишида мутаносибликни таъминлаш қаратилган ташкилий, иқтисодий тадбирлар амалга оширилди.

Мазкур йўналишда қатор қонунлар қабул қилинди. Хусусан, “Валютани тартибга солиш тўғрисида”, “Хорижий инвестициялар тўғрисида”, “Божхона Кодекси”, “Божхона тарифи тўғрисида”, “Божхона хизмати тўғрисида”, “Солиқ кодекси”, “Эркин иқтисодий зоналар”, “Инвестиция фаолияти тўғрисида”, “Тадбиркорлик ва тадбиркорлик фаолиятининг кафолатлари тўғрисида”ги қонунлар шулар жумласидандир. Бундан ташқари, Марказий Банк, Молия Вазирлиги, Божхона ва Солиқ қўмитаси, Адлия вазирликлар импорт операциялари билан боғлиқ жараёнларни тартибга солувчи Қоида ва Низомларни ишлаб чиқдилар.

Ўзбекистон хорижий инвестицияларни жалб этиш ва кўнгилли экспорт-импорт режимини жорий этиш бўйича йилдан йилга қатор имтиёзлар берилмоқда. 1994 йил 1 мартдан бошлаб экспорт лицензияси олинishi лозим бўлган товарлар номенклатураси миқдори 74 тадан 26 тага туширилди. Ундан сўнг 2 йил мобайнида лицензия талаб этиладиган товарлар номенклатураси 26 тадан 11 тага ва кейинчалик 4 тага туширилди. Шу тариқа 1997 йил охиридан бошлаб экспорт учун лицензия талаб этиладиган товарлар сони 4 тани ташкил эта бошлади.

Инвестиция фаолиятини бошқариш ва қўллаб-қувватлаш тизими кўп сонли қонунчилик-ҳуқуқий ва меъёрий ҳужжатлардан иборат ва қуйидагиларни ўз ичига олади:

- ❖ Қонунлар ва мамлакат Президенти фармонлари;
- ❖ Республика ҳукумати қарорлари ва дастурлари;
- ❖ Ижтимоий-иқтисодий ва илмий-техникавий ривожланишнинг комплекс ва давлат дастурлари;
- ❖ Ҳукуматлараро шартномалар ва битимлар;
- ❖ Вазирлик ва идораларнинг низомлари, йўриқномалари, стандартлари, қоидалари ва ҳоказо;
- ❖ Ҳудудий бўғинлар ва хўжалик субъектлари доирасида амал қиладиган низомлар ва уставлар.

Инвестиция фаолиятига оид асосий ҳужжатлар: “Инвестиция фаолияти тўғрисида” (1998 й.); “Хорижий инвестициялар тўғрисида” (1998 й.); “Хорижий инвесторлар ҳуқуқларини ҳимоя қилиш кафолатлари ва чоралари тўғрисида” (1998 й.); “Тадбиркорлик тўғрисида” (1991 й.); “Гаров тўғрисида” (1992 й.); “Лизинг тўғрисида”⁸ги қонунлар ва ҳоказолар.

Агар қонунларда у ёки бу турдаги фаолият юриштининг умумий тамойиллари, шартлари ва шакллари белгиланса, турли фаолият турлари ҳуқуқий асосларининг кейинги аниқлаштирилиши, чуқурлаштирилиши ва кенгайтирилиши Президент фармонлари, республика ҳукуматининг қарорлари орқали амалга оширилади.

Ўзбекистон Республикаси Германия, Ҳиндистон, Жанубий Корея, Туркия, Индонезия, Малайзия, Исроил, АҚШ ва бир қатор бошқа мамлакатлар билан инвестицияларни рағбатлантириш ва ўзаро ҳимоялаш тўғрисида битимлар тузди.

Юқоридаги меъёрий-ҳуқуқий ҳужжатлар мамлакатимизда инвестиция муҳитини яхшилашга ва унинг иқтисодиётга инвестиция жойлаштириш ҳажмларини оширишга йуналтирилган.

Ўзбекистон Республикаси Президентининг 1998 йил 22 мартдаги РҲ-3594-сонли фармонида мувофиқ қуйидаги мезонларга жавоб берувчи чет эл, шўъба ва қўшма корхоналар чет эл инвестицияси бўлган ишлаб чиқариш корхоналари қаторига кириши белгилаб қўйилди: устав жамғармаси миқдори 150 минг АҚШ долларидан кам бўлмаган корхоналар; корхона иштирокчиларидан бири албатта чет эл юридик шахси ҳисобланган; корхонанинг устав фаолиятида ўз ишлаб чиқариши ёки ишлаб

⁸ Академик С.С.Фулумов “Ўзбекистон иқтисодиётининг рақобатбардошлигини ошириш муаммолари: назария ва амалиёт”//“Konsauditinform-nashr”-Т:2006,312-бет.

чиқарилаётган маҳсулотлар сервис хизмат ҳиссасига хўжалик фаолиятдан тушумлар умумий ҳажмининг 60% дан кўпроғи тўғри келадиган корхоналар.

Ўзбекистонда хорижий инвестициялар қатнашган корхоналар ичида қўшма корхоналар етакчи ўринда туради. Тўлиқ хорижий инвестициялар билан ташкил этилган корхоналар кам. Кўпчилик давлатларда хорижий инвестициялар қатнашган корхоналарни руйхатдан ўтказиш ҳар хил. Баъзи давлатларда бу вазифани Молия вазирлиги бажарса, бошқаларида Адлия вазирлиги бажаради. Ўзбекистонда бу вазифани Адлия вазирлиги амалга оширади.

Инвестор ўзи киритган инвестиция объектлари ва натижаларига эгалик қилиш, фойдаланиш, тасарруф этиш ҳуқуқига эга. Шу билан бирга реинвестиция ва савдо операцияларини Ўзбекистон ҳудудида миллий қонунчилик асосида, ундан ташқарида эса халқаро қонунлар асосида амалга ошириш ҳуқуқларига эга. Хорижий инвесторлар ва корхоналар қонунчиликда кўрсатилган ҳолатларда ер участкаларини сотиб олишлари мумкин. Хорижий инвесторлар инвестиция фаолиятини амалга оширишда куйидагиларга риоя этишлари зарур:

- Ўзбекистон Республикаси ҳудудида амал қилаётган қонунчиликка амал қилиш;
- Ўзбекистонда мавжуд қонунчилик талаблари асосида солиқ тўлаш ва бошқа туловларни амалга ошириши;
- Инвестиция лойиҳасининг санитария-гигиеник экология талабларига амал қилиш бўлимидаги экспертиза хулосаларини олиши;

Хорижий инвесторларга қонуний фаолият натижасида олган фойдалари ва бошқа даромадларини бирор-бир чекловларсиз исталганча чет давлатга ўтказиш имконияти кафолатланади. Бундан ташқари, хорижий инвесторлар Республика банкларида ҳеч бир чекловларсиз исталган валютада ҳисоб рақамига эга бўлишлари мумкин.

Хорижий инвестицияси бўлган корхона амалдаги қонунларга биноан ўзи ишлаб чиқарган маҳсулотни лицензиясиз экспортга чиқариш ва ўз ишлаб чиқариш эҳтиёжлари учун зарур маҳсулотлар импортини амалга ошириш ҳуқуқига эгадир. Барпо этилаётган корхоналар устав сармоясига хорижий инвесторларнинг ҳиссаси сифатида ёки хорижий ҳодимларнинг ўз эҳтиёжлари учун олиб кирилаётган мулк божхона тўловидан озод қилинади ва импорт солиғи ундирилмайди.

Ўзбекистон Республикаси Президентининг 1997 йил 10 октябрдаги “Товарлар (ишлар, хизматлар)нинг экспортини рағбатлантириш бўйича қўшимча чора-тадбирлар

тўғрисида”ги Фармон асосида Адлия вазирлиги томонидан 1998 йил 28 майда Ўзбекистон Республикаси божхона худудидан ташқари савдо уйлар, савдо ваколатхоналар, шўъба корхоналар, фирма дўконлари, диллерлар тармоқлари ва консигнация омборларини очиш тартиби тўғрисидаги Низом қабул қилинди.

Миллий ишлаб чиқариш корхоналарининг экспортига кўмак бериш учун бир қатор чора-тадбирлар амалга оширилди. Хусусан, Вазирлар маҳкасининг 1998 йил 21 апрелдаги “Миллий экспорт қилувчиларни суғурталашни таъминлаш чора-тадбирлар тўғрисида”ги Қарорлар асосида экспорт юklarини ташишда ва суғурталашда халқаро ҳуқуқий нормаларга мос бўлган Инкотермос-2000 қоидаларига мувофиқ амалга оширилиши белгиланди. Экспорт кўмак кўрсатувчи инфратузилманинг шаклланиши ва ривожланиши учун пухта замин яратилди.

2000 йилнинг май ойида Олий Мажлис томонидан “Ташқи иқтисодий фаолият тўғрисида”ги Қонун янги таҳрирда қабул қилинди. Унда бу соҳада қонун яратиш фаолияти учун асос бўладиган ташқи иқтисодий фаолиятни бошқаришнинг маъмурий усулларида иқтисодий усуллари устуворлиги методологик тамойил сифатида аниқ белгиланади ва давлат органларининг ташқи иқтисодий фаолият субъектлари ишига аралашуви ман этилади.

Янги таҳрирдаги Қонун моддалари мамлакат қонунчилигида юз берган ўзгаришлар, ташқи савдо режимини эркинлаштириш вазифалари ҳамда бошқа таҳририй тузатишлар ва қўшимчалар эвазига янгиланади. Жумладан, ташқи иқтисодий фаолият турларига аниқлик киритилди. Амалиётда мазкур қонундан фойдаланишни соддалаштириш мақсадида ундаги асосий атамалар ва тушунчалархалқаро ҳуқуқда эътироф этилган атамаларга мослаштирилди.

Янги таҳрирдаги “Ташқи иқтисодий фаолият тўғрисида”ги Қонунга эркинлаштириш талабларига мос янги қоидалар киритилди. Жумладан, ташқи иқтисодий фаолият иштирокчиларининг ўз ҳуқуқ ва манфаатларига тегишли ахборотларга эга бўлиш, хорижий жисмоний шахсларнинг Ўзбекистон худудида корхоналар очиш ҳуқуқи, ташқи иқтисодий фаолият субъектларининг Ташқи иқтисодий алоқалар вазирлигида рўйхатга олиш талаби чиқариб ташланди. Бундан ташқари, мазкур Қонунда Вазирлар Маҳкамаси ва Ташқи иқтисодий алоқалар вазирлигининг асосий ваколатлари аниқ белгилаб қўйилди.

Ўзбекистон Республикаси Президентининг ташқи иқтисодий фаолиятини рағбатлантириш, хорижий инвестицияларни жалб қилиш, қўшма тадбиркорликни ривожлантириш ва мустаҳкамлашга йўналтирилган қуйидаги: “Хорижий

инвестициялар иштирокидаги корхоналарни ташкил этиш ва фаолиятини рағбатлантириш бўйича қўшимча чора-тадбирлар тўғрисида”ги, “Хорижий инвестициялар иштирокидаги корхоналарга бериладиган қўшимча рағбатлантириш ва имтиёзлар тўғрисида”ги (1996 йил 30 ноябрь), “Хорижий инвестициялар иштирокидаги корхоналар томонидан ишлаб чиқарилаётган маҳсулотлар экспортини рағбатлантиришнинг қўшимча чора-тадбирлари тўғрисида”ги (1997 йил 26 июнь), “Товарлар (ишлар, хизматлар)ни экспорт қилишни рағбатлантиришнинг қўшимча чора-тадбирлари тўғрисида”ги (1997 йил 10 октябрь), “Ўзбекистон Республикаси Президентининг 1996 йил 30 ноябрдаги “Хорижий инвестициялар иштирокидаги корхоналарга берилётган рағбатлантириш ва имтиёзлар тўғрисида”ги Фармониغا қисман ўзгартиришлар киритиш тўғрисида”ги (1998 йил 27 март), “Экспорт маҳсулотлари ишлаб чиқарувчиларни рағбатлантириш бўйича қўшимча чора-тадбирлар тўғрисида”ги (5 май 2000 йил), “Нефть ва газни қидириб топиш ва қазиб олишда тўғри хорижий инвестицияларни жалб қилиш чора-тадбирлари тўғрисида”ги (28 апрель 2000 йил) Фармонлари эътиборга лойиқдир.

Хорижий инвестицияларнинг ортиши ва ташқи иқтисодий фаолиятни эркинлаштириш чора-тадбирларнинг амалга оширилиши натижасида Ўзбекистоннинг ташқи савдо оборотида ижобий ўзгаришлар юз берди. Бу, албатта, яратилган кўнгилли ҳуқуқий, меъёрий ҳужжатларнинг муайян мақсадларга йўналтирилганлиги, очик иқтисодиёт сари оғишмай йўл тутаётганлигидан далолатдир. Олий Мажлис томонидан қабул қилинган “Ташқи иқтисодий фаолият”, “Чет эл инвестициялари тўғрисида”ги, “Чет эл инвесторлари ҳуқуқларининг кафолатлари ва уларни ҳимоя қилиш чора-тадбирлари тўғрисида”ги, “Инвестиция фаолияти тўғрисида”ги Қонунлар бевосита қулай ва кўнгилли инвестицион муҳитни шакллантириш, миллий корхоналар экспорт салоҳиятини юксалтиришга йўналтирилган. Ташқи иқтисодий фаолиятни эркинлаштириш ва ислохотларни чуқурлаштириш шароитида экспортга йўналтирилган бозор инфратузилмаларини ривожлантириш, жаҳон товар ва хизматлар бозори талабларига тез мослаша оладиган эпчил ва мослашувчан корхоналарни вужудга келтириш, институтцинал ўзгаришларни амалга ошириш ўта муҳимдир.

Ўзбекистон Республикаси Вазирлар Маҳкамасининг 2003 йил 30 сентябрдаги 416-сонли “Экспорт-импорт операциялари мониторингини янада такомиллаштириш чора-тадбирлари тўғрисида”ги Қарорига мувофиқ ягона электрон информацион тизим жорий этилиб, ушбу операциялар мониторингида Божхона қўмитаси, Ташқи иқтисодий алоқалар агентлиги (ҳозирги кунда Ташқи иқтисодий алоқалар,

инвестициялар ва савдо вазирлиги), Марказий банк ва бошқа ушбу жараёнга алоқадор ташкилотларнинг маъсуляти янада оширилди. Экспорт-импорт операцияларини амалга оширишдаги ортиқча расмиятчилик ва маъмуриятчиликларга барҳам бериш чоралари белгиланди. Жумладан, “Импорт контрактларини ҳисобга олиш ва ташқи савдо операциялари божхона мониторингини амалга ошириш тартиби тўғрисидаги Низом”да импорт битимларини банкларда 7 иш куни мобайнида белгиланган схема асосида ҳисобга олиниши учун зарур бўлган ҳужжатлар рўйхати аниқ белгилаб берилди. Бундан ташқари, ташқи савдо операциялари бўйича тузиладиган битимлар (контрактлар) бандаларининг мазмуни қай даражада аниқ бўлиши, импорт товарларининг халқаро, миллий стандартлаш тизимига мос ягона электрон информацион тизими (ТСО-ЯЭИТ)га киритилиши лозим бўлган маълумотлар, реквизитлар аниқ белгилаб берилди.

Умуман олганда, мазкур Қарор асосида Ўзбекистон экспорт-импорт операциялари мониторингини замонавий ахборот технологиялари асосида олиб бориш, уларда ҳисоб-китоб жараёнларини назорат қилиш имкони яратилди. Бу эса, экспорт-импорт операцияларни самарали ташкил этишнинг аниқ ҳисобини йўлга қўйиш ва камчиликларни бартараф этиш имконини беради.

Таҳлиллар шуни кўрсатадики, 1995-2006 йиллар мобайнида импорт операцияларини тартибга солиш, тегишли ташкилий, иқтисодий йўналишдаги ўзгаришларни киритишга оид 50дан ортиқ Вазирлар Маҳкамасининг қарорлари, Давлат Божхона Қўмитаси, Ташқи иқтисодий алоқалар агентлиги, Марказий банк томонидан ишлаб чиқилган Низом ва меъёрий қоидалар қабул қилинган. Унинг аксарияти бевосита импорт операцияларининг йўналиши, мазмунига алоқадор бўлмаса-да, билвосита инвестицияларни жалб этиш, валюта ва тўлов интизомини такомиллаштириш, божхона назоратива ҳисобини самарали ташкил этиш ва бошқа йўналишларга оид ҳужжатлар ҳисобланади.

Шу ўринда таъкидлаш ўринлики, йилдан йилга ташқи савдо операциялари, хусусан, импорт операцияларини эркинлаштириш билан боғлиқ қатор чора-тадбирлар кўриломқда. Ўзбекистон Республикаси Президентининг 2003 йил 26 сентябдаги 3327-сонли “Ўзбекистон Республикаси ташқи савдо фаолиятини янада эркинлаштириш чора-тадбирлари тўғрисида”ги Фармонида асосан Ташқи иқтисодий алоқалар агентлигида импорт операцияларини рўйхатга олиш бекор қилинди. Фақатгина давлат бюджети, Ўзбекистон Республикаси ҳукумати кафолати берилган кредитлари ҳамда хўжалик юритувчи субъектларнинг давлат улуши 50%дан ортиқ бўлган ёки ўз валюта

ресурслари етмаган ташкилотларнинг ташкилотларнинг импорт контрактларгина рўйхатдан ўтказилади.

Мазкур чора-тадбирлар импорт операцияларини амалга оширишда нафақат харидор ва сотувчи ташкилотлар, балки уларга хизмат кўрсатаётган барча банк муассасалари, транспорт ташкилотлари, божхона органларининг манфаатларига ҳам мос келиб, ушбу жараёндаги ортиқча расмиятчилик ва маъмуриятчиликларга барҳам берган ҳолда, импорт операцияларидаги тўловлар, божхона назорати ва истеъмолчига етиб боргунга қадар бўлган барча тадбирларни белгиланган муддатларда амалга оширилишини таъминлайди.

Юқорида қайд этилганидек, ҳозирги кунда импорт операциялари бир қатор тадбирларни, жумладан, инвестицияларни жалб этиш, ўзаро тўловлар, хизмат кўрсатиш, интеллектуал мулк ҳимояси, иқтисодий хавфсизлик, ички бозор ҳимояси, истеъмолчи ҳуқуқи ҳимоясига тааллуқли масалаларни ҳал этишни талаб этмоқда. Шу сабабдан ҳам, Ўзбекистон Республикаси Президентининг 2005 йил 21 июлдаги 3151-сонли “Ташқи иқтисодий ва савдо алоқалари, хорижий инвестицияларни жалб этиш соҳасида бошқарув тизимини такомиллаштириш тўғрисида”ги Фармони асосида Ўзбекистонда Ташқи иқтисодий алоқалар, инвестициялар ва савдо вазирлиги ташкил этилди.

Ушбу вазирликнинг ташкил топиши республика иқтисодиётининг жаҳон иқтисодиётига интеграциялашуви шароитида самарали ташқи иқтисодий сиёсатнинг амалга ошириш, экспорт-импорт операцияларини жаҳон андазалари ва кўп томонлама белгиланган битимлар талабларига яқинлаштириш имконини беради. Ушбу Фармоннинг 3-бандига асосан ихтисослаштирилган ташқи савдо кампаниялари фаолиятини мувофиқлаштириш ҳамда уларнинг самарадорлигини ошириш масалалари ушбу вазирлик зиммасига юклатилган.

Умуман олганда, мазкур вазирликнинг ташкил топишини кўпгина хорижий мамлакатлар тажрибасидан келиб чиқиб, мамлакатда амалга оширилаётган ислохотлар, таркибий ўзгаришлар, ташқи иқтисодий алоқаларни кенг кўламда ривожлантириш шароитида муҳим ва ўз вақтида белгиланган ташкилий ва маъмурий ислохот деб баҳолаш мумкин.

2006 йил бошида Ўзбекистон дунёнинг 40 давлати билан савдо-иқтисодий ҳамкорлик тўғрисидаги келишувларни, 35 давлат билан эса сармоя киритишни рағбатлантириш ва ҳимоялаш тўғрисидаги келишувларни имзолади. Бу ўринда ҳам ҳуқуқий-шартномавий базани шакллантиришда сонга эмас, сифатга қаратилди, яъни

хар бир келишув Ўзбекистоннинг миллий манфаатларидан ва шерик давлатнинг ўзига хосликларидан келиб чиқиб тайёрланди.

Узоқ муддатли, барқарор ва умум тан олинган тамойиллар асосига қурилган ўзаро хўжалик ҳамкорлигини таъминловчи Европа Иттифоқи билан иқтисодий алоқаларни ҳуқуқий таъминлаш орқали ўз стратегик манфаатларига эришиш мақсадида, Ўзбекистон икки томонлама шартномалардан ташқари “Шерикчилик ва ҳамкорлик тўғрисида”ги келишув доирасида савдо-иқтисодий ҳамкорлик тўғрисидаги умумий келишувни ҳам имзолаган ва у 1998 йил июнида кучга кирган.

Шуни таъкидлаш ўринлики, 2005 йил октябрь ойида Ўзбекистоннинг Евроосиё иқтисодий ҳамжамиятига аъзо бўлиши билан ташқи иқтисодий фаолият соҳаларида туб ислохотларни амалга ошириш, ҳамжамият миқёсида эркин савдо ва божхона ҳудудини шакллантириш, интеграцион жараёнларни янада чуқурлаштиришга қаратилган кўплаб ҳуқуқий ҳужжатларни қабул қилиши, ҳамжамиятга аъзо мамлактлар билан мувофиқлаштирилган ташқи савдо сиёсатини ишлаб чиқиш, ташқи иқтисодий фаолият соҳаларини ривожлантириш зарурати юзага келди.

Ташқи иқтисодий хавфсизликни таъминлаш чоралар дастури доирасида амалга оширган тадбирларимиз қаторида ташқи иқтисодий фаолиятга қаратилган масалалар алоҳида эътибор қаратилиб, бу борада таъсирчан тадбирлар амалга оширилиб келинмоқда. Жумладан, 2009 йилнинг ўзида экспорт-импорт борасида Ўзбекистон Республикаси Президентининг фармони⁹ ва 2та қарори¹⁰, Ўзбекистон Республикаси Вазирлар Маҳкамасининг 2та¹¹ қарори ҳамда Ўзбекистон Республикаси Марказий банки Бошқарувининг қарори¹² қабул қилинди. Бу норматив ҳужжатларда экспорт-импорт борасидаги қабул қилинган фармон ва қонунларга баъзи ўзгартиришлар киритиш, айланма маблағларни тўлдириш учун тижорат банклари томонидан

⁹ Ўзбекистон Республикаси Президентининг айрим фармонларига ўзгартишлар киритиш тўғрисида

2009 йил 21 декабрь, ПФ 4158 сон.

¹⁰ Ташқи иқтисодий фаолиятни тартибга солиш борасидаги қўшимча чора-тадбирлар тўғрисида 2009 йил 5 август, ПҚ 1169 сон; 2009 йилда маҳсулот экспортини рағбатлантиришга доир қўшимча чора-тадбирлар тўғрисида 2009 йил 8 апрель, ПҚ 10932.

¹¹ Ўзбекистон Республикаси Хукуматининг айрим қарорларига ўзгартириш ва қўшимчалар киритиш тўғрисида, 2009 йил 12 август 230 сон; Айланма маблағларни тўлдириш учун тижорат банклари томонидан имтиёзли кредитлар ажратиш ҳисобига экспорт қилувчи корхоналарни қўллаб-қувватлашга доир қўшимча чора-тадбирлар тўғрисида 2009 йил 8 июнь, 156 сон.

¹² Ўзбекистон Республикаси банкларида очиладиган банк ҳисобварақлари тўғрисидаги йўриқномага ўзгартиришлар киритиш тўғрисида, 2009 йил 20 июнь, 1948-1-сон.

имтиёзли кредитлар ажратиш ҳисобига экспорт қилувчи корхоналарни қўллаб-қувватлашга доир қўшимча чора-тадбирлар ва 2009 йилда маҳсулот экспортини рағбатлантиришга доир қўшимча чора-тадбирлар тўғрисидаги қарорларни ўз ичига қамраб олган. – айланма маблағларини тўлдириш учун корхоналарга Марказий банк қайта молиялаш ставкасининг 70 фоизидан ортиқ бўлмаган ставкаларда 12 ойгача бўлган муддатга имтиёзли кредитлар бериш;

– тайёр маҳсулот ишлаб чиқаришга ихтисослашган, хорижий инвестиция иштирокида ташкил этилган корхоналарни бюджетга барча турдаги солиқ ва тўловлардан – қўшимча қиймат солиғи бундан мустасно – озод қилиш муддатини 2012 йилгача узайтириш;

– банклар кредитлари бўйича тўлов муддати ўтган ва жорий қарзлар миқдорини қайта кўриб чиқиш, бюджетга тўланадиган тўловларнинг пенясидан кечиш ва бошқа муҳим имтиёз ва преференциялар бериш шулар жумласидандир.

3 2009 йил мобайнида экспорт қилувчи корхоналар қўллаб-қувватланиб, уларнинг барқарор фаолияти таъминланди. Қолаверса, жаҳон молиявий-иқтисодий инқирози шароитида маҳсулотни экспорт қилиш бўйича юзага келган вақтинчалик қийинчиликларга қарамасдан, экспорт қилувчи корхоналарда ишлаб чиқаришнинг пасайишини олдини олиш имконини берди.

2.Боб. ЖАҲОН МОЛЯВИЙ ИНҚИРОЗИНИНГ ЖАҲОН ВА ЎЗБЕКИСТОН ИҚТИСОДИЁТИГА ТАЪСИРИ

2.1 Ўзбекистон Республикасининг жаҳон молиявий инқирози оқибатларини олдини олиш ва юмшатишга асос бўлган омиллари

Шу ўринда жаҳон молиявий инқирозининг мамлакатимиз иқтисодиётига таъсири қандай бўлади, деган савол барча юртдошларимизни қизиқтириши табиийдир. Бу борада Президентимизнинг «...тобора чуқурлашиб бораётган жаҳон молиявий инқирози мамлакатимизга таъсир кўрсатмайди, бизни четлаб ўтади, деган хулоса чиқармаслик керак. Масалани бундай тушуниш ўта соддалик, айтиш мумкинки, кечириб бўлмас хато бўлур эди. Барчамиз бир ҳақиқатни англаб етишимиз лозим – Ўзбекистон бугун халқаро ҳамжамиятнинг ва глобал молиявий-иқтисодий бозорнинг ажралмас таркибий қисми ҳисобланади»¹³ деган сўзларини яна бир бор эсга олиш муҳимдир. Ўз навбатида Ўзбекистоннинг глобаллашув жараёнларидаги иштироки ҳам ушбу инқироз оқибатларининг маълум даражада иқтисодиётимизга ўз таъсирини кўрсатиши мумкинлигидан дарак беради.

Дарҳақиқат, Ўзбекистон мустақилликка эришган дастлабки йилларда, бошқа МДХ мамлакатлари сингари, давлат ва жамият қурилишининг қандай тамойиллари ва усулларига асосланиш, мамлакатни ижтимоий- иқтисодий ва сиёсий тараққиётини белгилашда қайси йўлдан бориш масаласи кўндаланг турар эди.

Президентимиз И.Каримов таъкидлаб ўтганларидек, «Ўзбекистонда қабул қилинган ўзига хос ислохот ва модернизация модели орқали биз ўз олдимизга узоқ ва давомли миллий манфаатларимизни амалга ошириш вазифасини кўяр эканмиз, «шок терапияси» деб аталган усулларни бизга четдан туриб жорий этишга қаратилган уринишлардан, бозор иқтисодиёти ўзини ўзи тартибга солади, деган ўта жўн ва алдамчи тасаввурлардан воз кечдик»¹⁴.

Бироқ, ўз ўрнида таъкидлаш лозимки, молиявий инқирознинг республикамиз иқтисодиётига таъсири бошқа ривожланган ва айримқўшни давлатлардагига қараганда мазмунан фарқ қилади. Агар бошқа мамлакатларда бу жараёнлар бевосита молия тизимининг издан чиқиши ва ишлаб чиқариш ҳажмларининг кескин қисқариб кетиши,

¹³Каримов И.А. Жаҳон молиявий-иқтисодий инқирози, Ўзбекистон шароитида уни бартараф этишнинг йўллари ва чоралари. – Т.: Ўзбекистон, 2009, 11-б.

¹⁴ Каримов И.А. Жаҳон молиявий-иқтисодий инқирози, Ўзбекистон шароитида уни бартараф этишнинг йўллари ва чоралари. – Т.: Ўзбекистон, 2009, 7-б.

кўплаб йирик корхоналарнинг ёпилиши орқали намоён бўлса, бизда жаҳон хомашё бозорларида талабнинг сусайиши туфайли нархларнинг кескин пасайиши ҳамда бунинг оқибатида экспорт даромадларининг сезиларли камайиши, асосий савдо ҳамкорларимизнинг харид қобилиятининг пасайиши натижасида ташқи савдо айланмасининг қисқариши орқали намоён бўлади.

Шу билан бирга, бугунги кунда кўплаб етакчи олим ва мутахассисларимиз томонидан иқтисодиётимизда молиявий инқирознинг салбий оқибатлари таъсирини пасайтирадиган омиллар мавжудлиги таъкидланмоқда. Жумладан, «Татат» компаниясининг бош директори Д.Хаитбоев мамлакатимиз иқтисодиётининг жаҳон иқтисодиётига инқироз

оқибатлари аҳамиятли таъсир кўрсатадиган даражада интеграциялашмаганлиги, мамлакатимизда катта ҳажмдаги хорижий капитални ушлаб турувчи компания ва молиявий институтларнинг йўқлиги, мамлакатимиздаги хусусийлаштириш механизми ва шарт- шароитлари натижасида деярли барча устав фондларининг корхоналарнинг реал хусусий активлари билан таъминланганлиги каби ҳолатлар асосида инқирознинг салбий таъсири у қадар катта бўлмаслиги мумкинлигини билдиради. Аксинча, унинг фикрича, «ҳозирги инқироз эҳтимол тутилаётган салбий таъсирлардан ташқари биз учун ижобий таъсирларга ҳам эга бўлиши, янги имкониятларни вужудга келтириши мумкин. АҚШ ва Европадаги инвесторлар акциялардан бош тортиб, ўз активларини бўшатмоқдалар. Моҳиятига кўра, қайтадан қандайдир ишга жалб этилиши зарур бўлган ресурсларни бўшатиш жараёни бормоқда. Демак, янги бозорларни, янги имкониятларни излаш бошланади. Инвесторлар капитал киритишнинг муқобил йўллари кидирадилар. Ғарб бозорлари турғунликка юз тутган чоғда ривожланаётган мамлакатлар бозорлари ўсишнинг ижобий динамикасини кўрсатади. Шундай мулоҳазалардан келиб чиққан ҳолда, кўплаб инвесторлар Ўзбекистон бозорига эътибор қаратишлари эҳтимолдан ҳоли эмас»¹⁵.

Шунингдек, жаҳон молиявий инқирозининг Ўзбекистонга таъсирининг жиддий бўлмаганлигини қўйидаги омиллар билан изоҳлаш мумкин:

- маъмурий-буйруқбозлик тизимидан бозор иқтисодиётига ўтишнинг босқичма-босқич амалга ошириш йўлини танланганлиги;
- давлат бош ислоҳотчи сифатида масъулиятни ўз зиммасига олиши зарурлигини аниқ белгилаб олинганлиги;

¹⁵ Хаитбаев Д. Кризис может иметь свои плюсы // http://www.review.uz/page/article/v_uzbekistane

- Ўзбекистонда молиявий-иқтисодий, бюджет, банк-кредит тизими, шунингдек, иқтисодиётнинг реал сектори корхоналари ва тармоқларининг барқарор ҳамда узлуксиз ишлашни таъминлаш учун етарли даражада мустаҳкам захиралар яратилганлиги ва зарур ресурслар базасининг мавжудлиги;

- оқилона ташқи қарз сиёсати олиб борилганлиги;

- аҳолининг иш ҳақи ва даромадларини изчил ва олдиндан ошириб бориш ҳамда истеъмол бозорида нархлар индексининг асоссиз тарзда ўсишининг олдини олишга доир чора-тадбирларнинг изчиллик билан амалга оширилганлиги;

- давлатнинг молиявий-иқтисодий ва банк тизимларининг нечоғлиқ барқарор ва ишончли экани, уларнинг ҳимоя механизмлари қанчалик кучлилиги билан изоҳланади.

2009 йил 1 январигача Ўзбекистоннинг умумий ташқи қарзи ялпи ички маҳсулотга нисбатан 13,3% ни ташкил этмоқда, экспорт ҳажмига нисбатан эса 31% дан ошмайди. Бу ўз навбатида мамлакатимизнинг халқаро даражадаги тўлов қобилиятга эгалигини ифодалайди.

Республикамызда доимо қисқа муддатли спекулятив кредитлардан воз кечиб, чет эл инвестицияларини узоқ муддатларга, имтиёзли фоиз ставкалари бўйича жалб этилди. Натижада миллий иқтисодиётимизнинг халқаро кредитлар бозоридаги конъюнктурага кескин боғлиқлигини ва молиявий инқирознинг салбий оқибатларининг олди олинди.

2007-2008 йилларда ўзлаштирилган чет эл инвестициялари ҳажми 2,5 мартадан кўпроқ ошди. Бу ҳолат миллий иқтисодиётимизнинг юқори инвестицион салоҳиятга эга бўлаётганлиги ва ҳукуматимиз томонидан яратилаётган қулай инвестицион муҳит билан бевосита боғлиқдир. Натижада 2008 йилда 1,5 миллиард АҚШ доллари миқдорида хорижий инвестициялар ўзлаштирилди, уларнинг 70% тўғридан-тўғри жалб қилинадиган инвестициялар улушига тўғри келади. Жалб қилинган тўғридан-тўғри хорижий инвестициялар Ўзбекистон миллий иқтисодиётининг ривожланиши учун стратегик аҳамиятга эга бўлган реал секторларини модернизация қилишга йўналтирилган.

Инвестиция дастури доирасида 2009 йилда 1,8 миллиард АҚШ долларидадан ортиқ хорижий инвестицияларни ўзлаштириш мўлжалланганлиги истиқболдаги барқарор иқтисодий ўсиш жараёнлари кузатилиши кутилаётганлигидан далолат беради. Мазкур хорижий инвестицияларнинг 75% тўғридан-тўғри инвестициялар улушига тўғри келади.

Дарҳақиқат, ҳозирги кунда ташқи дунё билан икки томонлама ўзаро манфаатли алоқаларимиз ривожланиб бормоқда. Иқтисодийни модернизация қилиш, техник ва технологик қайта жиҳозлаш бўйича дастурларни амалга оширишимизда хорижий мамлакатларнинг илғор технологияларига асосланган инвестицияларига эҳтиёж мавжуд. Қолаверса, жаҳон бозоридаги талабнинг пасайиб бориши маҳаллий ишлаб чиқарувчи корхоналаримизни экспорт кўламига жиддий таъсир кўрсатади.

Шунга асосланган ҳолда, ҳукуматимиз томонидан инқирозга чоралар дастури ишлаб чиқилган бўлиб, мазкур дастурда талабни рағбатлантиришга йўналтирилган бир қатор молиявий имтиёзлар ва барқарор иқтисодий ўсиш суръатларини таъминловчи чора-табдирлар мажмуи ўз аксини топди.

2.2 Ўзбекистон Республикасида 2009-2012 йилларга мўлжаллаб қабул қилинган Инқирозга қарши чоралар дастурининг мазмуни ва аҳамияти

Президентимиз ўз асарларида 2009 йилга мўлжалланган иқтисодий дастуримизнинг энг устувор вазифаларини белгилаб олишда жаҳон иқтисодий инқирозининг таъсири ва оқибатларини етарлича тўлиқ ҳисобга олиш қанчалик муҳим экани ҳақида тўхталиб ўтдилар. Дунёнинг нуфузли экспертлари томонидан билдирилаётган фикрларга кўра, бу инқироз 2009 йилда ва 2010 йилда ҳам давом этиши ва эҳтимол янада чуқурлашиши кутилган эди.

Мазкур жараённинг мамлакатимиз иқтисодийнинг барқарорлиги ҳамда аҳоли фаровонлигига таъсирини ҳар томонлама ва жиддий баҳолаган ҳолда Президентимиз «мамлакатимизда жаҳон иқтисодий инқирозининг салбий оқибатларини бартараф этиш бўйича 2009-2012 йилларга мўлжаллаб қабул қилинган Инқирозга қарши чоралар дастури Ўзбекистонни 2009 йилда ижтимоий-иқтисодий ривожлантиришнинг энг устувор йўналиши бўлиб қолади»¹⁶, деб белгилаб бердилар.

Шунингдек, Президентимиз иқтисодийнинг мафкурадан холи бўлиши, иқтисодийнинг сиёсатдан устунлигида ўз ифодасини топган прагматик иқтисодий сиёсат, давлатнинг бош ислохотчи вазифасини ўз зиммасига олиши, қонун устуворлигини таъминлаш, кучли ижтимоий сиёсат олиб бориш, ислохотларни босқичма-босқич ва вазминлик билан амалга ошириш каби тамойиллар айниқса

¹⁶ Мамлакатимизни модернизация қилиш ва янгилашни изчил давом эттириш – давр талаби. Президент Ислом Каримовнинг 2008 йилда мамлакатимизни ижтимоий-иқтисодий ривожлантириш якуналари ва 2009 йилга мўлжалланган иқтисодий дастурнинг энг муҳим устувор йўналишларига бағишланган Вазирлар Маҳкамаси мажлисидаги маърузаси // Халқ сўзи, 2009 йил 14 февраль.

дунёда авж олиб бораётган молиявий ва иқтисодий инқироз шароитида ўзининг долзарблиги ва ҳаётлигини яна бир бор кўрсатаётганлигини таъкидлаб ўтдилар.

Бугунги кунда мамлакатимизни, аввало, иқтисодиётимизни ислоҳ этиш, эркинлаштириш ва модернизация қилиш, унинг таркибий тузилишини диверсификация қилиш борасида амалга оширилаётган, ҳар томонлама асосли ва чуқур ўйланган сиёсат бизни инқирозлар ва бошқа таҳдидларнинг салбий таъсиридан ҳимоя қиладиган кучли тўсиқ, айтиш мумкинки, мустаҳкам ва ишончли ҳимоя воситасини яратди.

Ўзбекистонда ҳам молиявий инқирознинг олдини олиш борасида иқтисодиётимиздаги реал аҳвол ва шароитларни ҳисобга олиб, 2008 йилнинг иккинчи ярмидаёқ Инқирозга қарши чоралар дастурини ишлаб чиқишга киришилган эди. Ҳозирги кунда жаҳон иқтисодий инқирози оқибатларининг олдини олиш ва уларни бартараф этиш бўйича Инқирозга қарши чоралар дастури тасдиқланиб, тармоқлар ва ҳудудлар бўйича аниқ ижрочиларга етказилди. Дастур ижросини қатъий назорат қилишни таъминлаш мақсадида ҳукумат комиссияси ва жойларда ҳудудий гуруҳлар ташкил этилди.

Молиявий инқироз шароитида иқтисодиётимизни барқарор ривожлантириш борасидаги ишлар кейинги пайтда қабул қилинган бир қатор муҳим фармон ва қарорлар орқали ҳам намоён бўлади. Ўзбекистон Республикаси Президентининг иқтисодий ночор корхоналарни молиявий соғломлаштириш, модернизациялаш, техник ва технологик жиҳатдан янгилаш жараёнига тижорат банкларининг маблағларини кенгроқ жалб қилишни йўлга қўйишга қаратилган «Иқтисодиёт реал сектори корхоналарининг молиявий барқарорлигини янада ошириш чора-тадбирлари тўғрисида»ги (2008 йил 18 ноябрь), жаҳон молия-иқтисодий инқирозининг салбий оқибатларини бартараф этиш, иқтисодиёт реал сектори базавий тармоқларининг иқтисодий ўсиши барқарор суръатлари ва макроиқтисодий мутаносиблиги ҳамда барқарор ишлашини таъминлаш, ишчи кучи бандлигига кўмаклашиш, экспорт қилувчилар, саноатнинг етакчи тармоқлари корхоналарини ҳамда кичик бизнесни аниқ манзилли қўллаб-қувватлашга қаратилган «Иқтисодиётнинг реал сектори корхоналарини қўллаб-қувватлаш уларни барқарор ишлашини таъминлаш ва экспорт салоҳиятини ошириш чора-тадбирлари дастури тўғрисида»ги (2008 йил 28 ноябрь) Фармонлари шулар жумласидандир. Хусусан кейинги Фармонда қуйидаги чора-тадбирларни амалга ошириш белгилаб берилган:

- маҳаллий ишлаб чиқарувчи корхоналарнинг барча ресурслардан самарали фойдаланиши ҳисобига маҳсулот таннархини 20 фоиздан кам бўлмаган миқдорда пасайтириш орқали уларнинг рақобатбардошлигини таъминлаш;
- давлат бюджетидан 491 млрд. сўмдан ортиқ маблағлар тижорат банклари устав жамғармаларини ва кредит ресурсларини кўпайтиришга йўналтириш орқали банклар томонидан экспорт қилувчи корхоналарга, айланма маблағларини тўлдириш учун имтиёзли кредитлар ажратиш;
- 2009 йилда энергия ресурслари нархларининг ўсиш даражасини 6-8 фоиздан оширмаслик;
- иқтисодиётда инфратузилмани тубдан яхшилаш ва янги иш ўринларини яратиш мақсадида «Ўзбек миллий автомагистрали» лойиҳасини, яъни 4 қаторли халқаро автомобиль йўли қурилишини амалга ошириш;
- кичик бизнес ва тадбиркорликни, айнан янги ташкил қилинаётган кичик корхоналарни имтиёзли кредит ресурслари орқали қўллаб-қувватлаш;
- маҳаллийлаштириш дастурига асосан тайёр маҳсулотлар ишлаб чиқариш миқдорини 3,1 баробарга ва шу борадаги лойиҳалар сонини 3,5 баробарга ошириш ва ҳоказо.

Ўз моҳиятига кўра ушбу чора-тадбирлар Инқирозга қарши чоралар дастурининг мазмунини ҳам ифода этиб, уларнинг изчил ва тўлиқ амалга оширилиши жаҳон молиявий инқирози оқибатларининг мамлакатимиз иқтисодиётига таъсирини пасайтиради ва барқарор ривожланиш учун қулай шарт-шароит ва имкониятларни яратади.

Хулоса

Глобаллашув шароитида Ўзбекистоннинг ташқи иқтисодий хавфсизлиги, ташқи иқтисодий фаолиятнинг қонуний асослари, экспорт ва инвестиция сиёсати, шунингдек, жаҳон иқтисодий-молиявий инқирозининг Ўзбекистонга таъсири ва уни олдини олиш ва юмшатишга асос бўлувчи омилларини ўрганиш натижасида қуйидаги хулоса ва таклифларни айтиш мумкин:

Ўзбекистоннинг ташқи иқтисодий салоҳияти юқорилиги, унинг табиий ва меҳнат ресурсларига бойлиги, макроиқтисодий кўрсаткичларнинг барқарорлиги, ташқи иқтисодий фаолият тўғрисидаги қонунлар халқаро принципларни тан олган ҳолда ишлаб чиқилгани, хорижий инвесторларга яратилган шароитлар глобаллашув жараёнлари шиддат билан кечаётган бир даврда Ўзбекистон ташқи иқтисодий хавфсизлиги таъминланганининг асоси бўлиб хизмат қилди.

Жаҳон бозорида талабнинг пасайиб бориши оқибатида Ўзбекистон экспорт қиладиган қимматбаҳо ва рангли металллар, пахта, уран, нефть маҳсулотлари, менирал ўғитлар, машина ва ускуналар ва бошқа маҳсулотларнинг нарҳи тушиб кетди. Бу эса ўз навбатида экспартиёрларнинг тушумлари камайишига сабаб бўлди. Давлатимиз томонидан 2009-2012 йилга мўлжаллаб ишлаб чиқилган инқирозга қарши чоралар дастурини амалдаги тадбиқи натижасида экспорт ҳажми 2008 йилга нисбатан 2009 йилда 2,4 %га ўсди ва 2,3 млрд. доллар ижобий сальдога эришилди.

Иқтисодий ўсишга эришиш учун нафақат инвестиция ҳажмини кўпайтириш, балки улар йўналишини ва тузулмасини тўғри танлаш ҳам муҳим аҳамият касб этади. Инвестициялаш учун шундай ишлаб чиқариш турлари ва корхоналарни танлаш зарурки, бунда қисқа муддатли спекулятив кредитлардан воз кечиб, чет эл инвестицияларини узок муддатли ва имтиезли фоиз ставкалари бўйича жалб этиш тамойилига доимо амал қилишимиз даркор. Бу инвестицион жараённи жонлантириш учун туртки бериш, кейинчалик эса инвестициялаш учун афзал тармоқлар ва хўжалик юритиш субъектларини танлашга имконият яратиш мумкин.

Республика ташқи иқтисодий хавфсизлигини такомиллаштириш учун қуйидагиларни амалга ошириш зарур деб ҳисоблаймиз:

Мамлакатнинг жаҳон бозоридаги рақобатга бардошлилигини таъминлаш;

Экспорт таркибидаги хом ашё товарларининг устуворлиги йўқотилиши;

Мамлакатнинг кўп турдаги маҳсулотлар, хусусан, озиқ-овқат маҳсулотлари ипортига қарамлигини бартараф этиш;

Экспорт-импорт операцияларига хизмат кўрсатувчи транспорт инфратузилмалари ривожлантириш;

Капитал оқимининг олдини олининиши;

Ташқи қарзларнинг салмоғи ортиб кетишидан сақланиш;

Тижорат ва истеъмол моллари бўйича импорт қарамликнинг ортишига чек қўйиш;

Иқтисодиётни ҳаддан ташқари очиклигига йўл қўймаслик лозим.

Фойдаланилган адабиётлар рўйхати

Ўзбекистон Республикаси қонунлари:

1. Ўзбекистон Республикаси конституцияси (8 декабрь 1992 йил, 28 декабрь 1993 йилдан Ўзбекистон Республикаси Қонуни билан киритилган ўзгаришлар ва қўшимчалар билан).
2. Ўзбекистон Республикаси “Ташқи иқтисодий фаолият тўғрисида”ги қонун (янги таҳрири), 2000 йил 26 май
3. Ўзбекистон Республикаси “Бож тўғрисида”ги қонун, 1997 йил 29 август
4. Ўзбекистон Республикаси “Чет эл инвестициялари тўғрисида” ги қонуни, 1998 йил 30 апрель
5. Ўзбекистон Республикаси “Чет эл инвесторларининг кафолатлари ва уларнинг ҳуқуқларини ҳимоя қилиш чоралари тўғрисида” ги қонуни, 1998 йил 30 апрель
6. Ўзбекистон Республикаси «Инвестиция фаолияти тўғрисида»ги қонуни, 1998 йил 24 декабр

Ўзбекистон Республикаси Президенти қарорлари ва фармойишлари:

7. Ўзбекистон Республикаси Президентининг 11.04.2005 йилдаги «Тўғридан-тўғри хусусий хорижий инвестицияларни жалб этишни рағбатлантириш борасидаги қўшимча чора тадбирлар тўғрисида»ги Фармони. // Халқ сўзи, 2005. 12 апрел.
8. Ўзбекистон Республикаси Президентининг «Ўзбекистон Республикасининг Тикланиш ва таракқиёт жамғармасини ташкил этиш тўғрисидаги» Қарори.// Ўзбекистон Республикаси Қонун ҳужжатлари тўплами. 2006 йил. 10-12 б.
9. Ўзбекистон Республикаси Президентининг 2007 йил 23 июлдаги «2007-2010 йилларда хусусийлаштириш жараёнларини янада чуқурлаштириш ва хорижий инвестицияларни фаол жалб қилиш чора-тадбирлари тўғрисида» Қарори. // Халқ сўзи, 2007. 24 июль.

Ўзбекистон Республикаси Вазирлар Маҳкамаси қарорлари

10. Ўзбекистон Республикаси Вазирлар Маҳкамасининг 1998 йил 31 мартдаги «Ташқи савдо фаолиятини янада эркинлаштиришнинг қўшимча чора-тадбирлари тўғрисида»ги қарори. // Халқ сўзи, 1998. 1 апрель.
11. Ўзбекистон Республикаси Вазирлар Маҳкамаси 2006-йил 1 майдаги 74-сонли “Хорижий инвестициялар иштирокидаги корхоналарга берилаётган

имтиёзларнинг рағбатлантирувчи ролини оширишга доир чора-тадбирлар тўғрисида” қарори. ЎзР қонун ҳужжатлари тўплами, 2006 йил.

Ўзбекистон Республикаси Президенти асарлари:

12. Каримов И.А., “Жаҳон молиявий-иқтисодий инқирози, Ўзбекистон шароитида уни бартараф этишнинг йўллари ва чоралари”, Тошкент-2009
13. Каримов И.А., “Мамлакатимизни модернизация қилиш ва янгилашни изчил давом эттириш – давр талаби” номли 2008 йилда мамлакатни ижтимоий-иқтисодий ривожлантириш яқунлари ва 2009 йилга мўлжалланган иқтисодий дастурнинг энг муҳим устувор йўналишларига бағишланган Вазирлар Маҳкамаси мажлисидаги маърузаси, “Халқ сўзи” 2009 йил 14 феврал сони.
14. Каримов И.А., “Ўзбекистон иқтисодий ислоҳотларни чуқурлаштириш йўлида”, Т.: “Ўзбекистон”, 1995
15. Каримов И.А., “Ўзбекистон буюк келажак сари”, Т.: “Ўзбекистон”, 1998

Дарсликлар.

16. Ишмухаммедов А.Э. “Иқтисодий хавфсизлик” (Ўқув кўлланма)—Т.:ТДИУ, 2004.
17. Рашидов О.Ю., Карлибаева Р.Х. «Инвестицияларни ташкил этиш ва молиялаштириш» фани (Маърузалар матни)- Тошкент. ТДИУ, 2005.
18. Махмудов Э.Р. Мировая экономика. Учебник. Ташкент. 2006.
19. Ходиев Б., Бекмурадов А. Ўзбекистон Республикаси Президенти Ислам Каримовнинг «Жаҳон молиявий-иқтисодий инқирози, Ўзбекистон шароитида уни бартараф этишнинг йўллари ва чоралари» номли асарини ўрганиш бўйича ўқув кўлланма. – Т.: Иқтисодиёт, 2009. – 120 б.

Интернет сайтлари:

26. www.gov.uz
27. www.press-service.uz
28. www.mfer.uz
29. www.omad.uz
30. www.UzA.Uz
31. www.review.uz
32. www.cer.uz
33. www.uzreport.com
34. www.eurasianews.com
35. www.lex.uz